

EL SEGLE DE

EL SIGLO DE

BALENCIAGA

Balenciaga i Xàbia, un amor tardà

El 24 de març de 1972 el cor de Cristóbal Balenciaga es va detindre. Un infart va posar fi a la vida del dissenyador de moda més admirat i influent de tots els temps i amb les expectatives col·lectives que el número u tornara a la costura després d'uns anys retirat.

Però aquest final inesperat i abrupte també va segar els desitjos propis d'un home discret, tímid i introvertit que sabia apreciar el més senzill. Un Cristóbal que havia descobert poc temps abans la mar i els paisatges de Xàbia, tan semblants i -al mateix temps- tan diferents dels del seu Getaria natal; que gaudia els llargs desdjunis enfront de l'horitzó i de passejos infinits per la platja. Un home forjat enfront del Cantàbric que, després d'haver revolucionat el món de la moda, només volia construir-se un refugi en aquest racó del Mediterrani per a deixar-se acaronar per un clima més amable sense haver de perdre de vista els seus costums ni la mar.

El de Balenciaga amb Xàbia va ser un amor tardà i truncat massa prompte. Una història allunyada dels focus, a penes referenciada en la biografia de l'artista i que, no obstant això, es va eternitzar en sobrevindre-li la mort mentre gaudia d'una de les seues estades en el nostre Parador Nacional.

50 anys després, volem repassar eixes petjades que ens va deixar; recordar les vivències i descobrir les amistats que Cristóbal Balenciaga va començar a esbossar a Xàbia. I sobretot, rendir un humil tribut a una figura immortal, de prestigi, reconeguda a nivell mundial i que un dia ens va triar com el millor lloc per a asserenar-se i buscar inspiració, seguint el camí d'altres artistes de gran importància internacional com Joaquín Sorolla.

Balenciaga y Jávea, un amor tardío

El 24 de marzo de 1972 el corazón de Cristóbal Balenciaga se detuvo. Un infarto acabó con la vida del diseñador de moda más admirado e influyente de todos los tiempos y con las expectativas colectivas de que el número uno regresara a la costura después de unos años retirado.

Pero este final inesperado y abrupto también segó los deseos propios de un hombre discreto, tímido e introvertido que sabía apreciar lo más sencillo. Un Cristóbal que había descubierto poco tiempo antes el mar y los paisajes de Xàbia, tan parecidos y -al mismo tiempo- tan distintos de los de su Getaria natal; que disfrutaba los largos desayunos frente al horizonte y de paseos infinitos por la playa. Un hombre forjado frente al Cantábrico que, tras haber revolucionado el mundo de la moda, solo quería construirse un refugio en este rincón del Mediterráneo para dejarse mirar por un clima más amable sin tener que perder de vista sus costumbres ni el mar.

Lo de Balenciaga con Jávea fue un amor tardío y truncado demasiado pronto. Una historia alejada de los focos, apenas referenciada en la biografía del artista y que, no obstante, se eternizó al sobrevénirle la muerte mientras disfrutaba de una de sus estancias en nuestro Parador Nacional.

50 años después, queremos repasar esas huellas que nos dejó; recordar las vivencias y descubrir las amistades que Cristóbal Balenciaga empezó a esbozar en Jávea. Y sobre todo, rendir un humilde tributo a una figura inmortal, de prestigio, reconocida a nivel mundial y que un día nos eligió como el mejor lugar para serenarse y buscar inspiración, siguiendo el camino de otros artistas de calado internacional como Joaquín Sorolla.

Retrat de Balenciaga a La Reynerie (Orleans), entre 1968-69.
Fotografia Ramón Calparsoro. Col·lecció Mariu Emilas.

Retrato de Balenciaga en La Reynerie (Orleans), entre 1968-69.
Fotografía Ramón Calparsoro. Colección Mariu Emilas.

Per a això comptem amb l'exposició "El segle de Balenciaga" comissariada per Pedro Usabiaga, a la qual dediquem aquest estiu totes les nostres sales d'art municipals i que ens acostarà a la figura del modista de Getaria a través d'una selecció dels seus dissenys i objectes personals, inclosos quadres i fotos.

Espero que gaudisquen tant d'aquesta mostra d'innegable interès cultural com de tots els atractius que els brinda el nostre municipi.

José F. Chulvi Español
Alcalde de Xàbia

Para ello contamos con la exposición "El siglo de Balenciaga" comisariada por Pedro Usabiaga, a la que dedicamos este verano todas nuestras salas de arte municipales y que nos acercará a la figura del modista de Getaria a través de una selección de sus diseños y objetos personales, incluidos cuadros y fotos.

Espero disfruten tanto de esta muestra de innegable interès cultural como de todos los atractivos que les brinda nuestro municipio.

José F. Chulvi Español
Alcalde de Jávea

Figurí d'un abric de Balenciaga. Anys 60. Col·lecció Mariu Emilas.

Figurín de un abrigo de Balenciaga. Años 60. Colección Mariu Emilas.

El segle de Balenciaga

És aquell que comença en temps de vals i que passa de l'imperi austro-hongarés a la fi del XIX a la Primera Guerra Mundial; té ressons de Marcel Proust i de la Belle Époque; és el món de Poiret, Vionnet, Fortuny, Chanel i Biarritz, el casino del Kursaal i els estiuejos a Sant Sebastià. És un món evanescent en el qual Cristóbal Balenciaga es forma, ho observa tot amb ulls infantils, aquells que es perdien en la línia de la mar de Getaria.

L'esclat de la Guerra Civil el farà abandonar Espanya i, després de Londres, s'instal·larà a París, on obri la seua primera botiga en 1937, al costat dels seus inseparables Nicolás Bizcarrondo i Wladzio d'Attainville. La resta és història, història de la moda en paral·lel als esdeveniments que han marcat el segle XX, l'ocupació alemanya a França, els anys foscos de delació, l'alliberament i el ressorgiment; els anys 50 expansius i les grans clientes americanes, aquelles que omplien plantes senceres de l'Hotel Ritz i ocupaven la llotja en l'òpera. París és una festa i Dior i Balenciaga els seus directors d'orquestra. El jazz, les pintures de Braque, Miró i Bufet, les obres de teatre de Cocteau, contrasten

El siglo de Balenciaga

Es ese que comienza en tiempo de vals y que pasa del Imperio Austro-Húngaro a finales del XIX a la Primera Guerra Mundial; tiene ecos de Marcel Proust y de la Belle Époque; es el mundo de Poiret, Vionnet, Fortuny, Chanel y Biarritz, el casino del Kursaal y los veraneos en San Sebastián. Es un mundo evanescente en el cual Cristóbal Balenciaga se forma, lo observa todo con ojos infantiles, esos que se perdían en la línea del mar de Getaria.

El estallido de la Guerra Civil le hará abandonar España y, tras Londres, se instalará en París, donde abre su primera tienda en 1937, junto a sus inseparables Nicolás Bizcarrondo y Wladzio D'Attainville. El resto es historia, historia de la moda en paralelo a los acontecimientos que han marcado el siglo XX, la ocupación alemana en Francia, los años oscuros de delación, la liberación y el resurgimiento; los años 50 expansivos y las grandes clientes americanas, esas que llenaban plantas enteras del hotel Ritz y ocupaban palco en la Ópera. París es una fiesta y Dior y Balenciaga sus directores de orquesta. El jazz, las pinturas de Braque, Miró y Buffet,

amb una Espanya en blanc i negre. El rigor, el silenci i el misticisme de Balenciaga produeixen escàndol i la seua llegenda creix sota els ponts del Sena i no sols allí, també en els seus tres tallers de Madrid, Barcelona i Sant Sebastià amb el nom d'EISA, diminutiu del seu cognom matern: Eizaguirre.

Una legió de joves modistes i talladors hi treballen sense descans. El seu art fascina la gent de la moda: la línia Barril de 1957, el semientallat dels anys 50, les faldes en forma de globus de 1953, la moda Sac de 1957 o el seu cèlebre model Baby Doll de 1958. A poc a poc acabarà en l'abstracció i l'essència de la seua costura, serà subtil, elegant i sobretot atemporal. Els seus coetanis en la moda el veneren, des del seu amic Pedro Rodríguez, les catalanes Asunción Bastida i Carmen Mir, i fins i tot aquells que somien en arribar a traspasar les fronteres un dia, com Elio Berhanyer, Manuel Pertegaz i Pedro Rovira.

El prêt-à-porter, l'esclat de maig del 68 o l'eminent arribada de l'home a la lluna, fan reflexionar el mestre, que ha complit 73 anys i pensa que el seu temps ja és un altre. Tancarà les seues cases i tornarà a viure a Igeldo, aquell xicotet poble que tants records alberga darrere dels murs del seu caseriu i al qual torna una vegada i una altra durant la seua carrera. Hi haurà algun projecte posterior com la compra d'una fàbrica d'estampació de teles, Subijana i Cia. a Villabona i una línia de prêt-à-porter preparada per a ser distribuïda en grans magatzems. Realitza algunes peces per a amigues íntimes, viatja, llig, cultiva l'art de l'amistat, li agrada vagarejar per Sant Sebastià, Baiona, Fitero, Tarassona o Xàbia. És en 1972 quan coronarà la seua llarga trajectòria amb el vestit de noces per a la neta de Franco, que serà l'últim, de la mateixa manera que el seu primer encàrrec va ser també un vestit de núvia. És un presagi? Mor quinze dies després. El que va començar amb un vals es transforma amb el pas del segle XX en una simfonia patètica de Txaikovski i és que tot això, i molt més, és "El segle de Balenciaga".

las obras de teatro de Cocteau, contrastan con una España en blanco y negro. El rigor, el silencio y el misticismo de Balenciaga producen escándalo y su leyenda crece bajo los puentes del Sena y no solo allí, también en sus tres talleres de Madrid, Barcelona y San Sebastián con el nombre de EISA, diminutivo de su apellido materno: Eizaguirre.

Una legión de jóvenes modistas y cortadores trabajan sin descanso en ellos. Su arte fascina a las gentes de la moda: la línea «barril» de 1957, el «semientallado» de los años 50, las faldas «balón» de 1953, la moda «saco» de 1957 o su célebre modelo «baby doll» de 1958. Poco a poco acabará en la abstracción y la esencia de su costura, será sutil, elegante y sobre todo atemporal. Sus coetáneos en la moda le veneran, desde su amigo Pedro Rodríguez, las catalanas Asunción Bastida y Carmen Mir, hasta los que sueñan con llegar a traspasar las fronteras un día, como Elio Berhanyer, Manuel Pertegaz y Pedro Rovira.

El prêt-à-porter, el estallido de mayo del 68 o la eminente llegada del hombre a la luna, hacen reflexionar al maestro, que ya ha cumplido 73 años y piensa que su tiempo ya es otro. Cerrará sus casas y volverá a vivir a Igeldo, ese pequeño pueblo que tantos recuerdos alberga bajo los muros de su caserío y al que vuelve una y otra vez durante su carrera. Habrá algún proyecto posterior como la compra de una fábrica de estampación de telas, Subijana y Cía en Villabona y una línea de prêt-à-porter lista para ser distribuida en grandes almacenes. Realiza algunas piezas para amigas íntimas, viaja, lee, cultiva el arte de la amistad, le gusta callejear por San Sebastián, Bayona, Fitero, Tarazona o Jávea. Es en 1972 cuando coronará su larga trayectoria con el traje de boda para la nieta de Franco, que será el último, lo mismo que su primer encargo fue también un traje de novia. ¿Es un presagio? Fallece 15 días después. Lo que comenzó con un vals se transforma con el paso del siglo XX en una sinfonía patética de Tchaikovsky y es que todo esto, y mucho más, es "El siglo de Balenciaga".

Foto original d'època 18 x 24 cm.
Autor: Monteux Publifoto Milano A. H. 1965.

Foto original de la època 18 x 24 cm.
Autor: Monteux. Publifoto Milano. A. H. 1965.

El vals. Posada de llarg d'Herminia Laborde, 1948. Foto: Fotocar.

El vals. Puesta de largo de Herminia Laborde, 1948. Foto: Fotocar.

Crònica “Páginas amenas de Florialia” revista La Esfera, 10 de març 1917. Col·lecció López-Trabado.

Crònica “Páginas amenas de Florialia” revista La Esfera, 10 de marzo 1917. Colección López-Trabado.

Cristóbal Balenciaga, el raig que no cessa

“El siglo de Balenciaga” proposa al visitant un viatge transversal per la trajectòria de Cristóbal Balenciaga. Les peces tèxtils, complementades amb una forta aportació documental, la major part inèdita i efímera, com poden ser factures, catàlegs o fullets d’exposicions, ens proporcionen ara unes dades que tenen valor acadèmic i que ens ajuden a comprendre una carrera tan icònica i excelsa com en gran part desconeguda, siga de manera intencionada o no.

Cristóbal Balenciaga, el rayo que no cesa

“El Siglo de Balenciaga” propone al visitante un viaje transversal a la trayectoria de Cristóbal Balenciaga. Las piezas textiles, complementadas con una fuerte aportación documental, la mayor parte inédita y efímera, como pueden ser, facturas, catálogos o folletos de exposiciones, nos proporcionan ahora unos datos que tienen valor académico y que nos ayudan a comprender una carrera tan icónica y excelsa como en gran parte desconocida, ya fuera de forma intencionada o no.

Històricament, la documentació en les exposicions de moda ha estat relegada a un discret segon pla davant l'opulència i riquesa dels teixits, davant els colors, lluentors i textures de les aplicacions o brodats, així com dels elogis dels vestits exhibits i que constitueixen una prova de les innumbrables siluetes estètiques que han modelat i definit el segle XX, succeint-se unes a altres com a evolució natural dins de la mateixa moda.

El suport documental d'aquesta exposició té un pes específic d'acord amb el valor que hi aporta en acostar-la a un punt de vista més sociològic, o fins i tot de model de negoci, i que demana, al seu torn, una mirada crítica i reflexiva per part del visitant.

Els assoliments de Balenciaga a vegades flueixen en paral·lel i a vegades s'entrellacen amb les llums i ombres que tanca el segle XX i que inevitablement forjaran el seu recorregut personal i professional: la fi de la *Belle Époque*, Primera Guerra Mundial, Guerra Civil Espanyola, Segona Guerra Mundial, l'opulència i ressorgiment de l'alta moda a mitjans dels 50 i la seua ferida punyent en la segona meitat dels anys 60, unit al colp de gràcia que representarà el maig del 68 i que coincidirà amb el tancament de sa casa de París.

Si hi ha vides que contenen més d'una vida, la de Cristóbal Balenciaga és una d'elles. Desdoblejat en tantes cares com cases d'alta costura va tindre: Sant Sebastià, Madrid, Barcelona i París, o en tantes llicències com va concedir. Exemple d'això són les llicències de venda i reproducció al confeccionista americà Dan Millstein del qual trobem, en aquesta exposició, dues peces datades en diferents èpoques i que ens proven un contracte de continuïtat en el temps.

Seguint el recorregut documental d'aquesta exposició podem descobrir, gràcies a un esbós publicat en *Jardin des Modes* l'abril de 1938, que Balenciaga ja era considerat com un dels grans modistes establits a París, tot un èxit tenint en compte que havia arribat tan sols un any abans, buscant

Històricamente, la documentación en las exposiciones de moda ha estado relegada a un discreto segundo plano ante la opulencia y riqueza de los tejidos, ante los colores, brillos y texturas de las aplicaciones o bordados, o ante los elogios de los vestidos exhibidos y que constituyen una prueba de las innumerables siluetas estéticas que han moldeado y definido el siglo XX, sucediéndose unas a otras como evolución natural dentro de la propia moda.

El soporte documental de esta exposición tiene un peso específico en consonancia al valor que aporta al acercarla a un punto de vista más sociológico, o incluso de modelo de negocio, demandando, a su vez, una mirada crítica y reflexiva por parte del visitante.

Los logros de Balenciaga a veces fluyen en paralelo y a veces se entrelazan a las luces y sombras que encierra el siglo XX y que inevitablemente forjarán su recorrido personal y profesional: final de la *Belle Époque*, I Guerra Mundial, Guerra Civil Española, II Guerra Mundial, la opulencia y resurgimiento de la alta moda a mitad de los cincuenta y su herida lacerante en la segunda mitad de los años sesenta, unido al "tiro de gracia" que representará el mayo del 68 y que coincidirá con el cierre de su casa de París.

Si hay vidas que contienen más de una vida, la de Cristóbal Balenciaga es una de ellas. Desdoblado en tantas caras como casas de alta costura tuvo: San Sebastián, Madrid, Barcelona y París, o en tantas licencias como concedió. Ejemplo de ello son las licencias de venta y reproducción al confeccionista americano Dan Millstein del que en esta exposición encontramos dos piezas fechadas en diferentes épocas y que nos prueban un contrato de continuidad en el tiempo.

Siguiendo el recorrido documental de esta exposición podemos descubrir, gracias a un boceto publicado en *Jardin des Modes* en abril de 1938, que Balenciaga ya estaba considerado como uno de los grandes modistos establecidos en París, todo un logro teniendo en cuenta que había llegado tan

establir-se en un mercat pròsper i internacional i lluny de la Guerra Civil, encara que començaren a ressonar els tambors de guerra que anunciaven l'esclat d'una segona contesa mundial.

Al París ocupat pels nazis, Balenciaga continuarà treballant, exemple d'això és el curiós muntatge fotogràfic de creacions parisenques, entre elles una de Balenciaga, apareguda en la revista **Votre Beauté** l'octubre de 1942. Tot això sense abandonar les cases espanyoles; un joc de malabars que demostrava que Balenciaga era un mestre en saber estar en tots els llocs sense casar-se amb ningú, més que amb el seu ofici i el seu negoci.

Un altre dels reptes des del discurs documental que es presenta en aquesta exposició al llarg de les tres seus que la conformen, és conèixer una persona que no es deixa conèixer. Es diu que “la proximitat mata el mite” i Balenciaga va ser i continua sent un mite. Un creador excepcional, amb una intel·ligència i capacitat de treball fora de sèrie i amb la intrepidesa i l'ambició dels grans triomfadors. Encarna la difícil, per poques vegades trobada, dualitat entre ment creadora, de la mà de la perfecció tècnica, i el sagaç ull de l'empresari.

Des d'aquesta finestra al coneixement que és la documentació, podem descobrir quin tipus de silueta i proposta d'estil imperava en 1911 quan un joveníssim Balenciaga començava a treballar en la seu dels prestigiosos magatzems Au Louvre de Sant Sebastià. Les il·lustracions del catàleg que es poden observar en aquest muntatge ens parlen d'una moda que està canviant, com l'esdevenir del món en aquest moment, però que encara arrossega traços de la fi del segle. Per això és tan interessant descobrir el viatge tècnic que experimentarà Balenciaga durant tota la trajectòria professional. Sempre cap a la novetat, cap a allò que encara no s'ha creat.

Fent un salt en el temps i gràcies al catàleg original de la famosa exposició itinerant “**El teatre de la moda**” de 1945 duta a terme per la Chambre Syndicale de la Couture Parisienne, sabem que París tor-

sólo un año antes, buscando establecerse en un mercado próspero e internacional y lejos de la Guerra Civil, aunque comenzasen a resonar los tambores de guerra que anunciaban el estallido de una segunda contienda mundial.

En el París ocupado por los nazis Balenciaga seguirá trabajando, ejemplo de ello es el curioso montaje fotográfico de creaciones parisinas, entre ellas una de Balenciaga, aparecida en la revista **Votre Beauté** en octubre de 1942. Todo ello sin abandonar sus casas españolas; un juego de malabares que demostraba que Balenciaga era un maestro en saber estar en todos los sitios sin casarse con nadie, más que con su oficio y su negocio.

Otro de los retos desde el discurso documental que se presenta en esta exposición a lo largo de las tres sedes que la conforman, es conocer a una persona que no se deja conocer. Se dice que “la proximidad mata al mito” y Balenciaga fue y sigue siendo un mito. Un creador excepcional, con una inteligencia y capacidad de trabajo fuera de lo común y con el arrojo y la ambición de los grandes triunfadores. Encarna la difícil, por pocas veces hallada, dualidad entre mente creadora, de la mano de la perfección técnica, y el sagaz ojo del empresario.

Desde esta ventana al conocimiento que es la documentación podemos descubrir qué tipo de silueta y propuesta de estilo imperaba en 1911 cuando un jovencísimo Balenciaga empezaba a trabajar en la sede de los prestigiosos almacenes Au Louvre de San Sebastián. Las ilustraciones del catálogo que se pueden observar en este montaje nos hablan de una moda que está cambiando, como el devenir del mundo en ese momento, pero que aún arrastra trazos del fin de siglo. Por ello es tan interesante descubrir el viaje técnico que experimentará Balenciaga durante toda su trayectoria profesional. Siempre hacia lo nuevo, hacia lo no creado todavía.

Dando un salto en el tiempo y gracias al catálogo original de la famosa exposición itinerante “**Le Theatre de la Mode**” de 1945

narà a ser el centre de la creació de moda i del luxe després dels anys foscos de la Segona Guerra Mundial. Balenciaga hi estarà, al costat de Lanvin, Lelong, Fath, però també al costat de Berard, Cocteau, Koshencko, els grans creadors que van ajudar a fer realitat aquesta exposició, hui convertida en gesta i mite.

Dins d'aquest itinerari, m'agradaria remarcar una aportació inèdita que presenta l'exposició: aquesta és la primera ressenya de modes sobre Balenciaga i que va aparèixer en el número 167 de la revista **La Esfera** publicat el 10 de març de 1917.

Si bé és cert que en el llibre *Cristóbal Balenciaga. La forja del maestro*, Miren Arzalluz recull els inicis professionals de Balenciaga en 1917 —esmentant-hi la direcció del primer taller, així com els anuncis inserits en la premsa buscant personal qualificat per a la casa—, és aquesta crònica de Mar de Mun per a *La Esfera* la qual no sols ens descobreix mitjançant la il·lustració quina és la seua proposta creativa com a modista, sinó que, a més, sap condensar en unes línies breus l'essència i el pols del que serà el seu estil, definint-hi una part del model de Balenciaga de la manera següent: “és un res, però resulta un tot en el conjunt elegant de la toilette”.

Aquesta afirmació, rubricada a l'inici de la seua carrera, resumeix l'essència del segell Balenciaga tan copiat com difícil d'aconseguir: el volum sense pes, l'estil sense tendència o la sobrietat com a quinta essència de l'elegància eterna.

Un capítol a banda són les seues relacions amb la premsa. Balenciaga va mantindre una política esquiva i alhora intel·ligent: abunden les seues propostes en les publicacions internacionals com **Vogue**, **Harper's Bazaar** o **L'Officiel**, i al mateix temps, resulta pràcticament impossible trobar una portada d'una capçalera de moda espanyola amb una de les seues creacions. D'ací ve que puguem titllar de “fita” la portada de la revista **Alta Costura**, maig de 1947, amb una foto a color on la maniquí posa amb sastre i barret a joc de Balenciaga.

llevada a cabo por la Chambre Syndicale de la Couture Parisienne, sabemos que París volverá a ser el centro de la creación de moda y del lujo tras los oscuros años de la II Guerra Mundial. Balenciaga estará ahí, junto a Lanvin, Lelong, Fath, pero también junto a Berard, Cocteau, Koshencko, los grandes creadores que ayudaron a hacer realidad esta exposición, hoy convertida en hazaña y mito.

Dentro de este itinerario, me gustaría remarcar una aportación inèdita que presenta esta exposición: la que creemos es la primera reseña de modas sobre Balenciaga y que apareció en el número 167 de la revista **La Esfera** publicado el 10 de marzo de 1917.

Si bien es cierto que en el libro *Cristóbal Balenciaga, la forja del maestro*, Miren Arzalluz recoge los inicios profesionales de Balenciaga en dicho año, mencionando la dirección del primer taller, así como los anuncios insertados en la prensa buscando personal cualificado para la casa, es en esta crónica de Mar de Mun para *La Esfera*, la que no solo nos descubre mediante la ilustración cuál es su propuesta creativa como modista, sino que además, sabe condensar en unas breves líneas la esencia y el pulso de lo que será su estilo, definiendo una parte del modelo de Balenciaga de la siguiente forma: “es un nada, pero resulta un todo en el conjunto elegante de la toilette”.

Esta afirmación, rubricada al inicio de su carrera, resume la esencia del “sello” Balenciaga tan copiado como difícil de conseguir: el volumen sin peso, el estilo sin tendencia o la sobriedad como quintaesencia de la elegancia eterna.

Capítulo aparte son sus relaciones con la prensa. Balenciaga mantuvo una política esquiva y a la vez inteligente: abundan sus propuestas en las publicaciones internacionales como **Vogue**, **Harpers' Bazaar** o **L'Officiel**, y al mismo tiempo, resulta prácticamente imposible encontrar una portada de una cabecera de moda española con una de sus creaciones. De ahí que podamos tildar de “hito” la portada

En aquests salts itinerants en el temps, i seguint la cadena d'èxits i encerts que el portarien a conquistar el tron mundial de la moda, aportem el reportatge aparegut en 1954 en l'elitista revista bonaerense **París en América** on el que és rellevant, més enllà de la modernitat de l'estampació triada, és mostrar que les creacions de Balenciaga estaven en totes les capitals de luxe i poder.

Però el final de l'alta costura com a símbol d'un estil de vida s'estava acostant. Mentre en 1968, a l'altre costat de l'Atlàntic, a San Antonio (Texas), tenia lloc d'abril a octubre la fira internacional Hemisfair, en la qual Balenciaga presenta un vestit sastre lleugerament més curt del que s'esperava segons els canons de l'alta costura en el costat europeu, París cremava en revoltes socials. Temps de xoc cultural, de protestes, de vagues i detencions, de fi d'una època.

No sabem si va ser una decisió pensada o fruit d'un arravatament, però Balenciaga tancarà de manera sobtada la seua casa de costura en l'avinguda George V durant el maig del 68 i va precipitar els tancaments posteriors de les seues cases a Espanya. El 23 de maig, el diari **Le Monde**, exemplar que es troba en l'exposició, publicarà sota el títol "Balenciaga ferme sa maison de haute couture" un article lamentant el seu tancament com "un dels símbols del greu malestar que viuen els comerços de luxe francesos". No és la primera casa d'alta costura que tanca, però sí la més emblemàtica que desapareix, sant i senya d'un món que es desembasta davant de l'auge del *prêt-à-porter* i la moda per a masses.

Paradoxalment, amb la casa parisenc ja tancada, la revista **Paris Match** publicarà l'agost del 68 un article magistralment titulat "Balenciaga esdevé rostre". El rostre que presenta el reportatge té 72 anys. Un Balenciaga sense grans artificis: canós, que no oculta les seues ulleres i vist de manera relaxada. Contràriament al que es poguera suposar, un dels pares que ha dictat les claus de l'estil i l'elegància del

de la revista **Alta Costura**, mayo de 1947, con una foto a color donde la maniquí posa con sastre y sombrero a juego de Balenciaga.

En estos saltos itinerantes en el tiempo, y siguiendo su cadena de éxitos y aciertos que le llevarían a conquistar el trono mundial de la moda, aportamos el reportaje aparecido en 1954 en la elitista revista bonaerense **París en América** donde lo relevante, más allá de la modernidad de la estampación elegida, reside en mostrar que las creaciones de Balenciaga estaban en todas las capitales de lujo y poder.

Pero el final de la alta costura como símbolo de un estilo de vida se estaba acercando. Mientras en 1968, al otro lado del Atlántico, en San Antonio (Texas) tenía lugar, de abril a octubre, La Feria Internacional Hemisfair, en la que Balenciaga presenta un traje sastre ligeramente más corto de lo esperado según los cánones de la alta costura, en el lado europeo, París ardía en revueltas sociales. Tiempos de choque cultural, de protestas, de huelgas y detenciones, de fin de una época.

No sabemos si fue una decisión pensada o fruto de un arrebató, pero Balenciaga cerrará de forma súbita su casa de costura en la avenida de George V durante ese mayo del 68, precipitando los cierres posteriores de sus casas en España. El 23 de mayo, el diario **Le Monde**, ejemplar que se encuentra en la exposición, publicará bajo el título "Balenciaga ferme sa maison de haute couture" un artículo lamentando su cierre como "uno de los símbolos del grave malestar que viven los comercios de lujo franceses". No es la primera casa de alta costura que cierra pero sí la más emblemática que desaparece, santo y seña de un mundo que se deshivana frente al auge del *prêt-à-porter* y la moda para masas.

Paradójicamente, con la casa parisina ya cerrada, la revista **Paris Match** publicará en agosto del 68 un artículo magistralmente titulado "Balenciaga se convierte en rostro". El rostro que presenta el reportaje tiene setenta y dos años. Un

segle XX, es presenta sense corbata, amb el coll discordat, pensatiu, però també somrient. Per al gran públic serà la primera vegada que posen cara al nom Balenciaga, la moda del qual coneixien perfectament o, fins i tot, copiaven de les revistes.

S'ha escrit molt sobre el seu rebuig als nous temps, als temps de la moda per a les masses. Serà això cert? Potser el tancament de les seues cases és el final d'una carrera? M'incline a pensar que va poder ser el punt final a una manera de treballar, però no el final a continuar creant. En l'exemplar de *L'Officiel* de març de 1969, la casa Sontage anuncia que Balenciaga, Nina Ricci i Pierre Cardin han creat per primera vegada sota l'etiqueta Les Tissus de Grands Couturiers una proposta individual d'estampació sobre seda natural i llana. Aquests teixits es comercialitzaven a través d'establiments selectes; en el cas de Balenciaga en nou punts, a destacar: Marinelli (Roma), Liberty (Londres), Georges (Melbourne) i Jean Groh (Frankfurt). Només la seua mort inesperada va posar fi als encàrrecs i col·laboracions que estava desenvolupant, amb un altre ritme i amb una altra pressió, però amb les mateixes ganes d'aportar i renovar-se.

El final d'aquest recorregut documental pretén ser el començament d'un replantejament professional de la figura de Balenciaga. Algú que va canviar la concepció estètica del segle XX pot acceptar el final d'un negoci, d'una manera de gestionar una empresa, però no de crear, de canviar, d'innovar. Una ment creativa mai s'esgota ni s'extingeix, sempre continua, com el raig que no cessa.

Balenciaga sin grandes artificios: canoso, que no oculta sus gafas y viste de forma relajada. Contrariamente a lo que se pudiera suponer, uno de los padres que ha dictado las claves del estilo y la elegancia del siglo XX, se presenta sin corbata, con el cuello desabrochado, pensativo, pero también sonriente. Para el gran público será la primera vez que pongan rostro al nombre Balenciaga, cuya moda conocían perfectamente o, incluso, copiaban de las revistas.

Mucho se ha escrito sobre su rechazo a esos nuevos tiempos, a los tiempos de la moda para las masas. ¿Será eso cierto? ¿Acaso el cierre de sus casas es el final de una carrera? Me inclino a pensar que pudo ser el punto final a una forma de trabajar, pero no el final a seguir creando. En el ejemplar de *L'Officiel* de marzo de 1969, la casa SONTAGE anuncia que Balenciaga, Nina Ricci y Pierre Cardin han creado por primera vez bajo la etiqueta "Les Tissus de Grands Couturiers" una propuesta individual de estampación sobre seda natural y lana. Estos tejidos se comercializaban a través de establecimientos selectos; en el caso de Balenciaga en nueve puntos, a destacar: Marinelli (Roma) Liberty (Londres) Georges (Melbourne) Jean Groh (Frankfurt). Solo su muerte inesperada puso fin a los encargos y colaboraciones que estaba desarrollando, con otro ritmo y con otra presión, pero con las mismas ganas de aportar y renovarse.

El final de este recorrido documental pretende ser el comienzo de un replanteamiento profesional de la figura de Balenciaga. Alguien que cambió la concepción estética del siglo XX puede aceptar el final de un negocio, de un modo de gestionar una empresa, pero no de crear, de cambiar, de innovar. Una mente creativa nunca se agota ni se extingue, siempre continúa, como el rayo que no cesa.

---

¹ Aquest vestit quedarà recollit dins del reportatge/dossier de *L'Officiel*, del qual poden contemplar en aquesta exposició un exemplar al costat de la guia original de la fira de **Hemisfair**.

¹ Este traje quedará recogido dentro del reportaje/portfolio de *L'Officiel*, del que pueden contemplar en esta exposición un ejemplar junto a la guía original de la feria **Hemisfair**.

Les Jardins de la Mode illustrée.
Charles Dana Gibson, 26 x 30 cm, 1879. Col·lecció particular.

Les Jardins de la Mode illustrée.
Charles Dana Gibson, 26 x 30 cm, 1879. Colección particular.

Cronologia

— **1895** El 21 de gener naix Cristóbal Balenciaga a Getaria (Guipúscoa). Son pare, José Balenciaga Basurto, és marí i alcalde de la vila. Sa mare, Martina Eizaguirre Embil, cosidora.

Els germans Lumière exhibeixen la seua primera pel·lícula *L'eixida dels obrers de la fàbrica Lumière a Lió*; H.G. Wells publica *La màquina del temps* i Oscar Wilde estrena *The Importance of Being Earnest* (traduït com *La importància de ser Frank*).

— **1898** A Barcelona, l'arquitecte Gaudí crea la casa Calvet. Naix Federico García Lorca.

— **1900** S'estrena Tosca de Puccini.

Primera exposició de Picasso en Els Quatre Gats.

— **1904** Naix Salvador Dalí.

S'estrena *El jardí dels cirerers*, de Txékhov.

— **1906** Mor el pare de Cristóbal Balenciaga. Així mateix, el pintor Paul Cézanne

— **1907** Als 13 anys, Balenciaga copia un vestit de De Croll per a la marquesa de Casa Torres. Entra en el taller de costura casa Gómez, com a aprenent, a Sant Sebastià.

Picasso pinta *Les senyorettes del carrer d'Avinyó*.

Una onada de fred siberià travessa tota Espanya i provoca morts i una situació de pànic.

— **1910** Gabrielle Chanel s'estableix a París per a vendre barrets. En 1913 compondrà la seua primera col·lecció de roba. El rei de la moda és Paul Poiret.

— **1911** Balenciaga entra com a sastre en els magatzems Au Louvre de Sant Sebastià,

Cronología

— **1895** El 21 de enero nace Cristóbal Balenciaga en Getaria (Gipuzkoa). Su padre, José Balenciaga Basurto, es marino y alcalde de la villa. Su madre, Martina Eizaguirre Embil, costurera.

Los hermanos Lumière exhiben su primera película *La salida de los obreros de la fábrica de Lyon*; H.G. Wells publica *La máquina del tiempo* y Oscar Wilde estrena *La importancia de llamarse Ernesto*.

— **1898** En Barcelona, el arquitecto Gaudí crea la casa Calvet. Nace Federico García Lorca.

— **1900** Se estrena Tosca de Puccini.

Primera exposición de Picasso en Els Quatre Gats.

— **1904** Nace Salvador Dalí.

Se estrena *El jardín de los cerezos*, de Chéjov.

— **1906** Fallece el padre de Cristóbal Balenciaga. Así mismo, el pintor Paul Cézanne.

— **1907** A los trece años, Balenciaga copia un vestido de De Croll para la Marquesa de Casa-Torres. Entra en el taller de costura Casa Gómez, como aprendiz, en San Sebastián.

Picasso pinta *Las señoritas de Avignon*.

Una ola de frío siberiano atraviesa toda España y provoca muertos y una situación de pánico.

— **1910** Gabrielle Chanel se establece en París para vender sombreros. En 1913 compondrá su primera colección de ropa. El rey de la moda es Paul Poiret.

on en 1915 es creua amb una jove cosidora anomenada Cristina Azarlosa.

— **1915** El músic Manuel de Falla escriu la cinquena versió d'*El amor brujo*.

Chanel obri botiga a Biarritz.

— **1917** Balenciaga obri la seua primera casa de costura al carrer Bergara de Sant Sebastià al costat de les germanes Toti i Conchita Crespo. La reina Victòria Eugènia serà una de les seues clientes fixes fins a la desaparició de la signatura Balenciaga en 1968.

— **1920** Balenciaga coneix Wladzio d'Attainville, fidel col·laborador i amic fins a la seua defunció en 1948.

A París triomfen Worth, Lanvin, Vionnet, Paquín, Lelong o Elsa Schiaparelli.

L'emperadriu Eugènia de Montijo mor en el palau de Liria de Madrid.

— **1924** Es crea la casa d'alta costura Cristóbal Balenciaga en l'avinguda de la Libertad de Sant Sebastià.

Thomas Mann publica *La muntanya màgica* i Pablo Neruda, la seua obra *Veinte poemas de amor y una canción desesperada*.

— **1926** Chanel crea *la petite robe noire* (vestidet negre).

Ernest Hemingway publica la seua novel·la *The Sun Also Rises* (*Fiesta*, traducció en castellà).

— **1927** Obertura de la nova signatura EISA al carrer Oquendo de Sant Sebastià

— **1929** Exposició Universal de Barcelona.

Projecció d'*Un chien andalou* de Buñuel, amb guió de Dalí.

Gran èxit del dissenyador Pedro Rodríguez gràcies a l'Expo de Barcelona i enlairament de la seua carrera.

— **1931** Caiguda de la monarquia i proclamació de la Segona República

— **1933** Balenciaga crea els uniformes de la naviliera Ybarra.

Naix Montserrat Caballé.

— **1911** Balenciaga entra como sastre en los Almacenes Au Louvre de San Sebastián, donde en 1915 se cruza con una joven costurera llamada Cristina Azarlosa.

— **1915** El músico Manuel de Falla escribe la quinta versión de *El Amor Brujo*.

Chanel abre tienda en Biarritz.

— **1917** Balenciaga abre su primera casa de costura en la calle Bergara de San Sebastián junto a las hermanas Toti y Conchita Crespo. La reina Victoria Eugenia será una de sus clientes fijas hasta la desaparición de la firma Balenciaga en 1968.

— **1920** Balenciaga conoce a Wladzio D'Attainville, fiel colaborador y amigo hasta su fallecimiento en 1948.

En París triunfan Worth, Lanvin, Vionnet, Paquín, Lelong o Elsa Schiaparelli.

La Emperatriz Eugenia de Montijo muere en el Palacio de Liria de Madrid.

— **1924** Se crea la casa de alta costura Cristóbal Balenciaga en la avenida de la Libertad de San Sebastián.

Thomas Mann publica *La montaña mágica* y Pablo Neruda su obra *Veinte poemas de amor y una canción desesperada*.

— **1926** Chanel crea *La petite robe noire*.

Ernest Hemingway publica su novela *Fiesta*.

— **1927** Apertura de la nueva firma EISA en la calle Oquendo de San Sebastián.

— **1929** Exposición Universal en Barcelona.

Proyección de *Un perro andaluz* de Buñuel, con guió de Dalí.

Gran éxito del diseñador Pedro Rodríguez gracias a la Expo de Barcelona y despegue de su carrera.

— **1931** Caída de la Monarquía y proclamación de la Segunda República.

— **1933** Balenciaga crea los uniformes de la Naviera Ybarra.

Nace Montserrat Caballé.

— **1936** Esclata la Guerra Civil. Federico García Lorca és afusellat a Víznar (Granada).

Balenciaga tanca momentàniament les cases de costura i es trasllada, primer a Londres i després a París.

— **1937** El 7 de juliol s'obri la casa de costura Balenciaga a París, en el número 10 de l'avinguda George V, i es presenta la seua primera col·lecció amb l'ajuda dels fidels Nicolás Bizkarrondo i Wladzio d'Attainville. Picasso acaba el *Guernica*.

— **1939** Fi de la Guerra Civil.

L'1 d'abril obri la seua casa de costura a Sant Sebastià Pedro Rodríguez.

— **1941** Balenciaga fa el vestuari de l'actriu Alice Cocéa per a l'obra de teatre *Échec à Don Juan*, inspirant-se en la pintura del segle d'or espanyol.

En plena ocupació alemanya, les cases de costura tenen molts problemes de supervivència.

— **1944** Les cases Balenciaga i Grès són tancades per les autoritats alemanyes.

Carmen Laforet obté el Premi Nadal amb la seua novel·la *Nada*.

— **1945** Final de l'ocupació alemanya.

Balenciaga i altres dissenyadors col·laboren en l'exposició organitzada per la Chambre Syndicale de la Couture en el Pavillon de Marsan, amb escenografies de Christian Bérard.

— **1947** Balenciaga llança la línia Barril i el perfum Le dix.

— **1948** Als 49 anys mor Wladzio d'Attainville. Balenciaga considera deixar la moda i és Christian Dior qui el convenç perquè no ho faça. Tota la col·lecció d'aquest any es transformarà en negre.

Llançament del perfum La fuite des heures.

— **1950** André Courrèges entra a formar part de l'equip de Balenciaga com a tallador.

— **1951** Primera peça semientallada.

— **1936** Estalla la Guerra Civil. Federico García Lorca es fusilado en Viznar (Granada).

Balenciaga cierra momentáneamente las casas de costura y se traslada, primero a Londres y después a París.

— **1937** El 7 de julio se abre la casa de costura Balenciaga en París, en el 10 de la avenida George V, y se presenta su primera colección con la ayuda de los fieles Nicolás Bizkarrondo y Wladzio d'Attainville.

Picasso termina el *Guernica*.

— **1939** Fin de la Guerra Civil.

El 1 de abril abre su casa de costura en San Sebastián Pedro Rodríguez.

— **1941** Balenciaga hace el vestuario de la actriz Alice Cocéa para la obra de teatro *Échec à Don Juan*, inspirándose en la pintura del Siglo de Oro español.

En plena ocupación alemana, las casas de costura tienen muchos problemas de supervivencia.

— **1944** Las casas Balenciaga y Grès son cerradas por las autoridades alemanas.

Carmen Laforet obtiene el Premio Nadal con su novela *Nada*.

— **1945** Final de la ocupación alemana.

Balenciaga y otros diseñadores colaboran en la exposición organizada por la Chambre Syndicale de la Couture en el Pavillon de Marsan, con escenografías de Christian Bérard.

— **1947** Balenciaga lanza la línea «Tonneu» y el perfume «Le dix».

— **1948** A los 49 años fallece Wladzio d'Attainville. Balenciaga baraja dejar la moda y es Christian Dior quien lo convence para que no lo haga. Toda la colección de ese año se transformará en negro.

Lanzamiento del perfume «La fuite des heures».

— **1950** André Courrèges entra a formar parte del equipo de Balenciaga como cortador.

— **1951** Primera pieza «Semi-ajusté».

L'escriptora Marguerite Yourcenar publica *Memòries d'Adrià*.

—
1954 Chanel reobri la seua casa de costura després de quinze anys d'exili a Suïssa.

—
1957 Balenciaga llança els seus primers robe sac (vestits Sac).

Mor Christian Dior.

Sara Montiel triomfa amb *El último cuplé* de Juan de Orduña.

—
1955 Elio Berhanyer aconsegueix un gran èxit amb els figurins de les Danzas fantàstiques de Joaquín Turina, per encàrrec de la ballarina de dansa espanyola Mariemma.

—
1958 Balenciaga crea el vestit Baby Doll i és nomenat cavaller de la Legió d'Honor.

Emanuel Ungaro entra en la casa Balenciaga, on romandrà fins a 1964.

Primera col·lecció d'un jove Yves Saint-Laurent a la casa Dior.

—
1960 Balenciaga crea el vestit de núvia de Fabiola Mora y de Aragón, futura reina de Bèlgica i l'àvia de la qual, la marquesa de Casa Torres, va encoratjar la carrera del modista.

S'estrena amb escàndol *La dolce vita* de Federico Fellini.

Jocs Olímpics a Roma.

Mor Albert Camus.

—
1961 Eclosió de la moda espanyola: Carmen Mir, Flora Villareal, Asunción Bastida; juntament amb Pedro Rodríguez, Manuel Pertegaz i Elio Berhanyer, es converteixen en els seus millors ambaixadors. Aquest últim vist a Ava Gardner i a Cyd Charisse.

—
1962 Mor Marilyn Monroe.

—
1963 Amb el seu amic Jean Cocteau, Balenciaga fa dues col·laboracions: la primera, el vestuari de la pel·lícula *El testamento d'Orfeu*, en 1959; i també en el teatre, *Orfeu*, en 1963.

—
1964 Mary Quant presenta al món la primera minifalda, encara que Balenciaga en

La escritora Marguerite Yourcenar publica *Memorias de Adriano*.

—
1954 Chanel reobre su casa de costura tras 15 años de exilio en Suiza.

—
1957 Balenciaga lanza sus primeros «Robe sac».

Fallece Christian Dior.

Sara Montiel triunfa con *El último cuplé* de Juan de Orduña.

—
1955 Elio Berhanyer alcanza un gran éxito con los figurines de las Danzas Fantásticas de Joaquín Turina, por encargo de la bailarina de danza española Mariemma.

—
1958 Balenciaga crea el vestido «Baby Doll» y es nombrado Chevalier de la Legión de Honor.

Emanuel Ungaro entra en la casa Balenciaga, donde permanecerá hasta 1964.

Primera colección de un joven Yves Saint Laurent en la Casa Dior.

—
1960 Balenciaga crea el traje de novia de Fabiola Mora y Aragón, futura reina de Bélgica y cuya abuela, la Marquesa de Casa-Torres, alentó la carrera del modista.

Se estrena con escándalo *La Dolce Vita* de Federico Fellini.

Juegos Olímpicos en Roma.

Muere Albert Camus.

—
1961 Eclosión de la moda española: Carmen Mir, Flora Villareal, Asunción Bastida; junto con Pedro Rodríguez, Manuel Pertegaz y Elio Berhanyer, se convierten en sus mejores embajadores. Este último viste a Ava Gardner y a Cyd Charisse.

—
1962 Fallece Marilyn Monroe.

—
1963 Con su amigo Jean Cocteau, Balenciaga realiza dos colaboraciones: la primera, el vestuario de la película *El testamento de Orfeo*, en 1959; y también en el teatro, *Orfeo*, en 1963.

—
1964 Mary Quant presenta al mundo la primera minifalda, aunque Balenciaga ha sacado una en su desfile de una colección anterior.

trau una en la seua desfilada d'una col·lecció anterior.

— **1966** Yves Saint-Laurent crea la línia Rive Gauche.

Triomfen als cinemes *Un homme et une femme*, de Claude Lelouch i *Blow up* d'Antonioni.

Mor Alberto Giacometti.

— **1968** Presentació de l'última col·lecció de Balenciaga i tancament de la casa a París, a les quals segueixen les de Barcelona i Madrid. EISA de Sant Sebastià encara es mantindrà fins a la fi de 1969.

— **1969** Es van presentar al públic els uniformes de les hostesses d' Air France creats per Balenciaga.

— **1970** Primera exposició internacional de Balenciaga en el Museu Bellerive de Zuric, sota el títol "Un mestre de l'alta costura".

— **1971** Última aparició pública de Balenciaga en el funeral de Gabrielle Chanel. Per amistat amb Gabi Ameztoy acceptarà fer el vestit de la seua nora, Virginia Montenegro.

— **1972** Balenciaga realitza el vestit de núvia de la neta de Franco, María del Carmen Martínez-Bordiú, futura esposa d'Alfonso de Borbó; creat en el taller de Felisa Irigoyen i José Luis Molina.

El 24 de març mor a València Cristóbal Balenciaga, després de dos setmanes de vacances a Xàbia.

Exposició commemorativa de Cristóbal Balenciaga a Sant Sebastià dins de les activitats del Saló de l'Elegància coordinada per Ramón Esparza.

— **1973** S'organitza una gran exposició del mestre en el Metropolitan Museum de Nova York, titulada "El món de Balenciaga".

— **1974** S'inaugura en el Palau de Biblioteques i Museus de Madrid l'exposició retrospectiva "El món de Balenciaga", a la qual seguiran mostres a Tòquio, Lió, Barcelona i Sant Sebastià en 1987.

— **1966** Yves Saint Laurent crea la línia «Rive Gauche».

Triunfan en los cines *Un hombre y una mujer*, de Claude Lelouch y *Blow-up* de Antonioni.

Muere Albert Giacometti.

— **1968** Presentación de la última colección de Balenciaga y cierre de la casa en París, a las que siguen las de Barcelona y Madrid. EISA San Sebastián todavía se mantendrá hasta el final de 1969.

— **1969** Se presentaron al público los uniformes de las azafatas de Air France creados por Balenciaga.

— **1970** Primera Exposición Internacional de Balenciaga en el Museo Bellerive de Zurich, bajo el título "Ein meister der Haute Couture".

— **1971** Última aparición pública de Balenciaga en el funeral de Gabrielle Chanel. Por amistad con Gabi Ameztoy aceptará hacer el vestido de su nuera, Virginia Montenegro.

— **1972** Balenciaga realiza el vestido de novia de la nieta de Franco, María del Carmen Martínez-Bordiú, futura esposa de Alfonso de Borbón; creado en el taller de Felisa Irigoyen y José Luis Molina.

El 24 de marzo fallece en Valencia Cristóbal Balenciaga, tras dos semanas de vacaciones en Jávea.

Exposición conmemorativa de Cristóbal Balenciaga en San Sebastián dentro de las actividades del Salón de la Elegancia coordinada por Ramón Esparza.

— **1973** Se organiza una gran exposición del maestro en el Metropolitan Museum de New York, titulada «The world of Balenciaga».

— **1974** Se inaugura en el Palacio de Bibliotecas y Museos de Madrid la exposición retrospectiva «El mundo de Balenciaga», a la que seguirán muestras en Tokio, Lyon, Barcelona y San Sebastián en 1987.

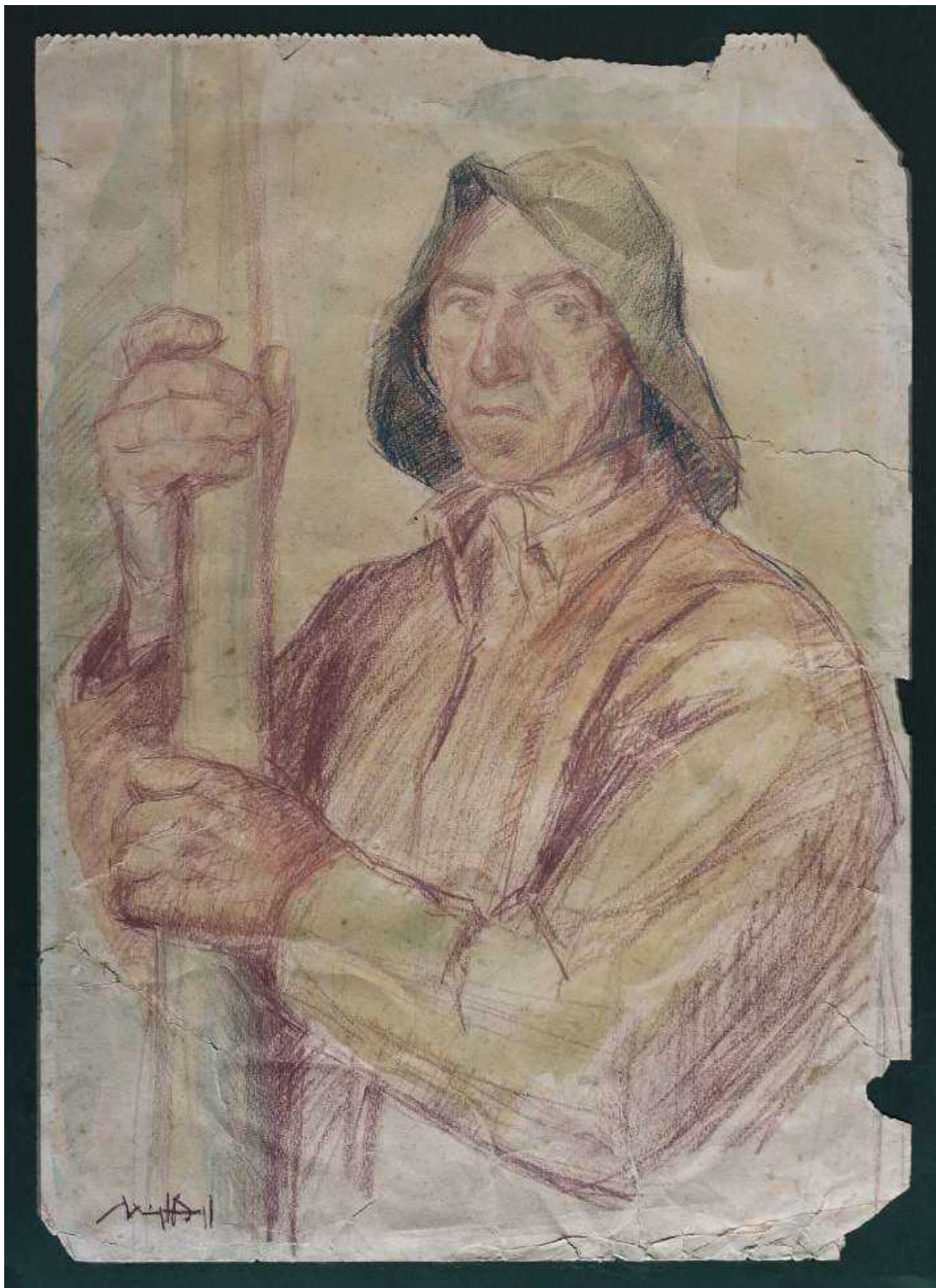
DALT: Vista de la Badia de Getaria.

BAIX: La casa on va nàixer Cristóbal Balenciaga a Getaria.
Fotografies de Pedro Usabiaga, 2015.

ARRIBA: Vista de la Bahía de Getaria.

ABAJO: La casa donde nació
Cristóbal Balenciaga en Getaria.
Fotografías de Pedro Usabiaga, 2015.

Pescador.
51 x 45 cm. Anys 50. Autor: Miguel Ángel Álvarez.
Col·lecció particular.

Pescador.
51 x 45 cm. Años 50. Autor: Miguel Ángel Álvarez.
Colección particular.

Vista del carrer Hernani de Sant Sebastià, on es trobaven els magatzems Au Louvre.
Anys 50 del segle XX. Foto Marín.

Vista de la calle Hernani de San Sebastián,
donde se encontraban los almacenes Au Louvre.
Años 50 del siglo XX. Foto Marín.

Cristina Azarlosa, jove costurera dels tallers
Au Louvre, 1915. Foto Marín.

Cristina Azarlosa, joven costurera de los
talleres Au Louvre, 1915. Foto Marín.

Vistes del Teatre i Casino Kursaal de Sant Sebastià,
al voltant de 1920.
Arxiu Kutxateca.

Vistas Teatro y Casino Kursaal de San Sebastián,
alrededor de 1920.
Archivo Kutxateca.

Vista de la platja de Biarritz i la botiga Chanel en Biarritz, anys 20.
Col·lecció l'Hôtel du Palais.

Vista de la playa de Biarritz y la tienda Chanel en Biarritz, años 20.
Colección Hôtel du Palais.

“*Cadascun dels seus vestits s’adaptava a ella, de manera inevitable, com a projecció d’un aspecte particular de la seua ànima*”.

Marcel Proust, El cantó de Guermantes.

“*Cada uno de sus vestidos se adaptaba a ella, de forma inevitable, como proyección de un aspecto particular de su alma*”.

Marcel Proust, El mundo de Guermantes.

Fotografia d’un vestit de Jacques Fath. André Ostier, 1950.
Col·lecció particular.

Fotografía de un vestido de Jacques Fath. André Ostier, 1950.
Colección particular.

Barret per a la companyia naviliera Ybarra creat per la casa EISA | Balenciaga en 1933. Col·lecció particular.

Sombrero para la naviera Ybarra creado por la Casa EISA | Balenciaga en 1933. Colección particular.

Casa EISA | Balenciaga de Sant Sebastià,
en el primer pis de l'avinguda Libertad, 2.
Arxiu Kutxateca.

Casa EISA | Balenciaga de San Sebastián,
en el primer piso de la Avenida Libertad, 2.
Archivo Kutxateca.

Encarnación Ruiz Escribano directora
de la casa EISA | Balenciaga de Sant
Sebastià.
Col·lecció particular.

Encarnación Ruiz Escribano directora
de la Casa EISA | Balenciaga de San
Sebastián.
Colección particular.

Vestit de nit llarg de teixit crepé de la Xina negre, amb escot en forma de cor i falda de forma asimètrica, 1933. EISA | Balenciaga. Col·lecció particular.

Vestido de noche largo de crepé de china negro, con escote corazón y falda de forma asimétrica, 1933. EISA | Balenciaga. Colección particular.

Base de dades en paper vegetal, esbossos de barrets dissenyats per Wladzio d'Attainville per a Balenciaga. 1945. Col·lecció Tabares Ozcariz.

Base de datos sobre papel vegetal, bocetos de sombreros diseñados por Wladzio d'Attainville para Balenciaga. 1945. Colección Tabares Ozcariz.

Tres imatges de María Elena Arizmendi (1935-1940). Fotos José María Iribarren. Colección familia Iribarren.

Tres imágenes de María Elena Arizmendi (1935-1940). Fotos José María Iribarren. Colección familia Iribarren.

María Elena Arizmendi

María Elena Arizmendi Amiel, nascuda a Sant Sebastià en 1916 i morta en 2001, va ser una ballarina, escriptora, coreògrafa i més tard una conferenciant i escriptora dedicada a l'etnografia. En 1935 va ballar el cèlebre Bolero de Ravel en el teatre Kursaal vestida de Balenciaga. És una peça amb vols en tres colors marró fosc, amb tall de triangle i teixit sintètic d'imitació lleopard. Uns dies després va repetir l'actuació en el Teatre Arriaga de Bilbao amb molt d'èxit. Va ser amiga i musa de grans artistes com Pablo Solozábal, Ignacio de Zuloaga, Pío Caro Baroja o el mateix Cristóbal Balenciaga, que la va vestir en nombroses ocasions com en 1951 per al retrat del pintor basc Enrique Albizu. En 1976 va publicar dos llibres fonamentals titulats *Vascos y trajes*, on recull la indumentària basca des dels seus començaments. Dona avançada al seu temps, en les imatges la veiem en diferents períodes de la seua vida, fotografiada pel seu marit, l'arquitecte d'Irun, José María Iribarren.

María Elena Arizmendi

María Elena Arizmendi Amiel, nascuda en San Sebastián en 1916 y fallecida en 2001, fue una bailarina, escritora, coreógrafa y más tarde una conferenciante y escritora dedicada a la etnografía. En 1935 bailó el célebre Bolero de Ravel en el teatro Kursaal vestida de Balenciaga. Es una pieza con vuelos en tres colores marrón oscuro, con corte de triángulo y tejido sintético de imitación leopardo. Unos días después repitió la actuación en el teatro Arriaga de Bilbao con mucho éxito. Fue amiga y musa de grandes artistas como Pablo Solozábal, Ignacio de Zuloaga, Pío Caro Baroja o el propio Cristóbal Balenciaga, que la vistió en numerosas ocasiones como en 1951 para el retrato del pintor vasco Enrique Albizu. En 1976 publicó dos libros fundamentales titulados *Vascos y Trajes*, donde recoge la indumentaria vasca desde sus comienzos. Mujer avanzada a su tiempo, en las imágenes la vemos en diferentes periodos de su vida, fotografiada por su marido el arquitecto irunés José María Iribarren.

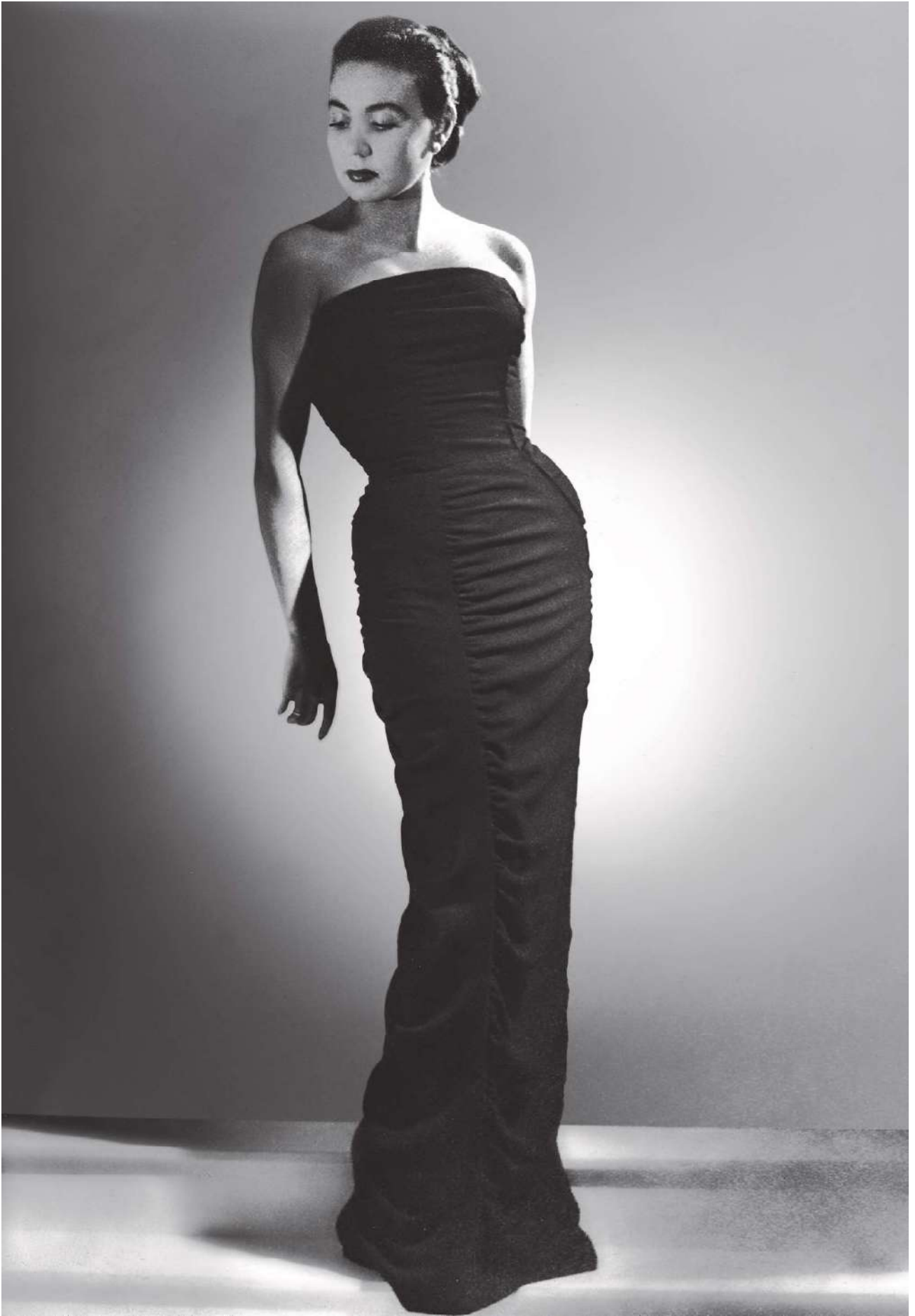
Casa Balenciaga a París, en l'avinguda George V.
Façana i decorats de Janine Janet. Col·lecció particular.

Casa Balenciaga en París, Avenue George V.
Fachada y decorados de Janine Janet. Colección particular.

La model de la casa EISA | Balenciaga de Madrid, Ana María Casado, amb un fourreau (vestit tub) negre ajustat de crespó de seda, escot paraula d'honor i frunzits estil drapejat. Anys 40
Arxiu Lopera Jaén.

La modelo de la casa EISA | Balenciaga de Madrid, Ana María Casado, con un fourreau negro ajustado, escote palabra de honor, en crespón de seda, con frunces estilo drapeado. Años 40.
Archivo Lopera. Jaén.

Dibuix de l'actriu Alice Cocéa vestida de Balenciaga. Vestuari inspirat en les pintures del segle d'or espanyol per a l'obra *Échec à Don Juan*. Jan Mara, de la sèrie francesa *Les trois coups de crayon*. 1941. Col·lecció particular.

Dibujo de la actriz Alice Cocéa vestida de Balenciaga. Vestuario inspirado en las pinturas del Siglo de Oro español para la obra *Échec à Don Juan*. Jan Mara, de la serie *Les trois coups de crayon*. 1941. Colección particular.

Échec à Don Juan

Va ser Hubert de Givenchy qui va descobrir per casualitat aquests vestits de l'obra de teatre de 1941 *Échec à Don Juan*, de Claude-André Puget, que Balenciaga creia perduts.

Pel que sembla, l'actriu i directora de teatre d'origen romanés Alice Cocéa els atresorava a sa casa.

El vestuari de la peça estava creat per Cristóbal Balenciaga i Dignimont. Els decorats de Christian Bérard es van inspirar en els pintors de segle d'or espanyol, Velázquez, Pantoja de la Cruz, o Zurbarán, i segons la crítica de l'obra va ser el millor de la representació. El vestuari es va dur a terme en plena ocupació alemanya i a París escassejava tot el material en els tallers, per la qual cosa Balenciaga va manar a una de les seues encarregades que viatjara a Madrid per a comprar-lo. Perdigons, passamaneria i diferents granadures, encaixos i altres teles. Són unes peces que es troben entre les preferides del mestre de Getaria, per la qual cosa en assabentar-se Givenchy que s'havien conservat, les va recuperar per al seu ami.

Hui dia pertanyen al museu Galliera de la moda de París i en l'exposició *L'obra en negre* es van mostrar al públic aquestes joies de la indumentària teatral.

Échec à Don Juan

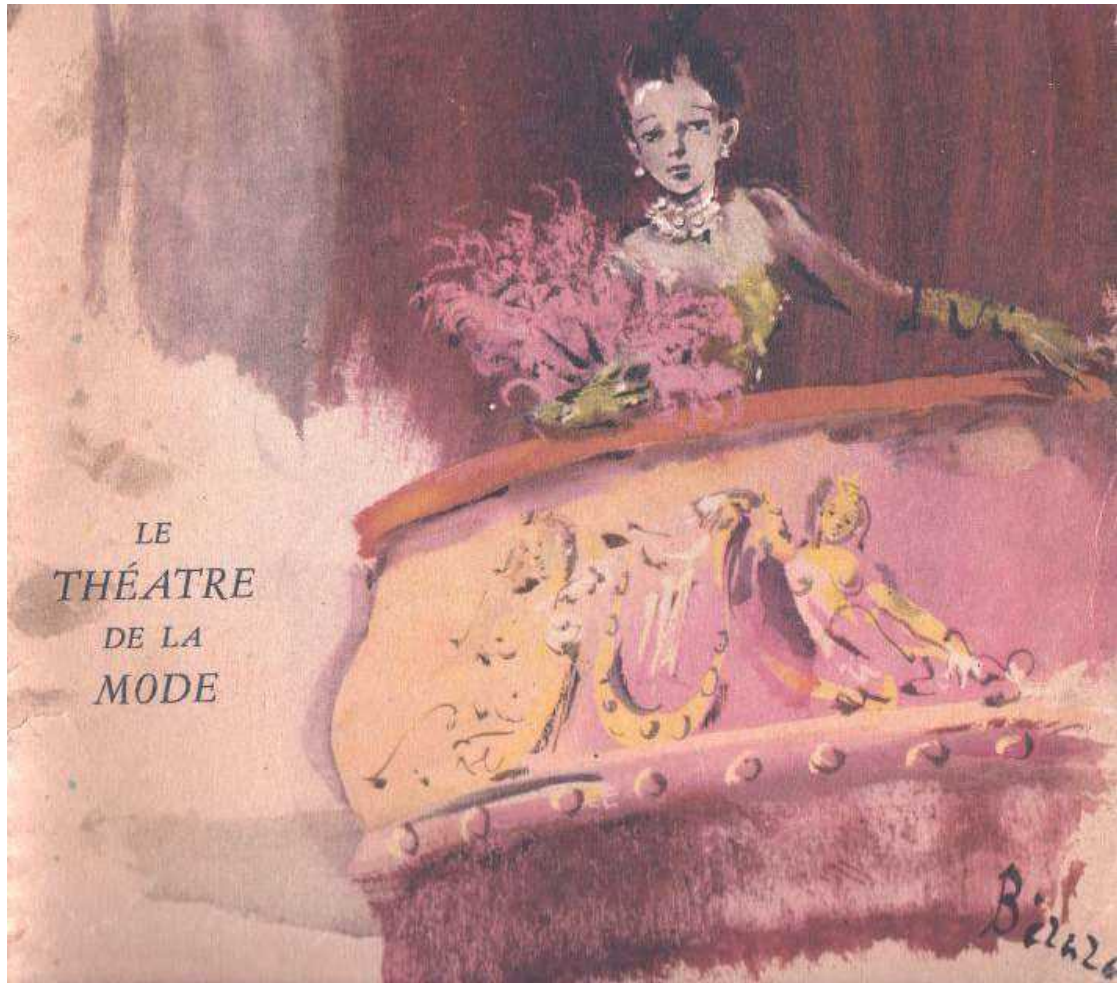
Fue Hubert de Givenchy quien descubrió por casualidad estos vestidos de la obra de teatro de 1941 *Échec à Don Juan*, de Claude-André Puget, que Balenciaga creía perdidos.

Al parecer, la actriz y directora de teatro de origen rumano Alice Cocea los atesoraba en su casa.

El vestuario de la pieza estaba creado por Cristóbal Balenciaga y Dignimont. Los decorados de Christian Bérard se inspiraron en los pintores de siglo de Oro Español, Velázquez, Pantoja de la Cruz, o Zurbarán y según la crítica de la obra fue lo mejor de la representación. El vestuario se realizó en plena ocupación alemana y en París escaseaba todo el material en los talleres, por lo que Balenciaga mandó a una de sus encargadas que viajara a Madrid para comprarlo. Mostacillas, pasamanería y diferentes abalorios, encajes y otras telas. Son unas piezas que se encuentran entre las preferidas del Maestro de Getaria, por lo que al enterarse Givenchy de que se habían conservado, las recuperó para su amigo.

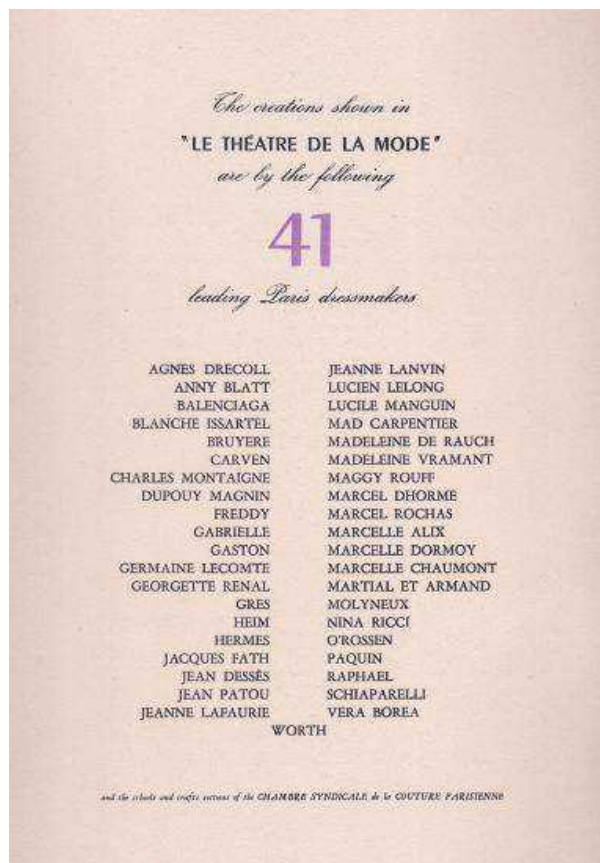
Hoy en día pertenecen al Museo Galliera de la moda de París y en la exposición *L'oeuvre au noir* se mostraron al público estas joyas de la indumentaria teatral.

Portada del catàleg de *Le Théâtre de la Mode* ("El teatre de la moda") i primera pàgina amb la descripció dels modistes que participen. 1945. Col·lecció López-Trabado.

Portada del catálogo de *Le Théâtre de la Mode* y primera página con la descripción de los modistas que participan. 1945. Colección López-Trabado.

El teatre de la moda

Mesos abans del final de la Segona Guerra Mundial, la Chambre Syndicale de la Couture Parisienne, amb el modista Lucien Lelong i Robert Ricci, en qualitat de president i vicepresident, juntament amb els membres d'aquest exclusiu grup de modistes, en el qual Balenciaga era un dels seus associats, com recull aquest catàleg de 1945, planejaven com relançar aquesta pròspera indústria de la moda, la qual Hitler havia intentat desviar a l'eix Berlín-Viena durant la contesa.

Sota el subterfugi de recaptar fons per a labors d'ajuda a damnificats de la guerra tant a França com a Anglaterra, la qual cosa era certa, es va orquestrar una exposició itinerant amb la presentació a través de 237 nines de moda, que recollien una selecció de les noves col·leccions d'aquests modistes, i submergides dins de quinze nous escenaris teatrals de dimensions reduïdes.

Artistes com Cocteau, Grau Sala, Dignimont, entre altres, van ser els responsables d'executar aquests escenaris de moda, sota la posada en escena de Boris Kochno i la direcció general de Christian Bérard.

“El teatre de la moda” va recórrer ciutats d'Europa i els Estats Units buscant recobrar de nou el favor de la clientela internacional cap a aquest lobby creatiu i empresarial tèxtil: París, Londres, Copenhaguen, Leeds, Estocolm, Barcelona, Nova York i San Francisco van ser els enclavaments triats. La resta és història.

Lydia García

El teatro de la moda

Meses antes del final de la II Guerra Mundial, la Chambre Syndicale de la Couture Parisienne, con el modista Lucien Lelong y Robert Ricci, en calidad de Presidente y Vicepresidente, junto a los miembros de este exclusivo grupo de modistas, en el cual Balenciaga era uno de sus asociados, como recoge este catálogo de 1945, planeaban cómo relanzar esta próspera industria de la moda, la cual Hitler había intentado desviar al eje Berlín-Viena durante la contienda.

Bajo el subterfugio de recaudar fondos para labores de ayuda a damnificados de la guerra tanto en Francia como en Inglaterra, lo cual era cierto, se orquestó una exposición itinerante con la presentación a través de 237 muñecas de moda, que recogían una selección de las nuevas colecciones de dichos modistos, y sumergidas dentro 15 novedosos escenarios teatrales de dimensiones reducidas.

Artistas como Cocteau, Grau Sala, Dignimont, entre otros, fueron los responsables de ejecutar esos escenarios de moda, bajo la puesta en escena de Boris Kochno y la dirección general de Christian Bérard.

‘Le Théâtre de la Mode’ recorrió ciudades de Europa y Estados Unidos buscando recobrar de nuevo el favor de la clientela internacional hacia este “lobby” creativo y empresarial textil: París, Londres, Copenhague, Leeds, Estocolmo, Barcelona, Nueva York y San Francisco fueron los enclaves elegidos. El resto es historia.

Lydia García

Dan Millstein

Dan Millstein, Inc. va ser un fabricant novaiorqués de gamma alta especialitzat en la confecció de vestits de dia i abrics.

Després de la Segona Guerra Mundial es convertirà en un dels primers confeccionistes americans a visitar París i establirà contractes de treball amb Balenciaga, Balmain o Chanel. Mitjançant un pagament alt adquireix el dret de fabricació i comercialització de les peces seleccionades, amb la finalitat d'arribar a un públic americà més general àvid de l'última moda de París, i comptant per a això amb l'aprovació dels dissenyadors.

Vestit sastre BALENCIAGA ADAPTACIÓ DE DAN MILLSTEIN. 1945-49. Col·lecció López-Trabado.

Traje sastre BALENCIAGA ADAPTATION DAN MILLSTEIN. 1945-49. Colección López-Trabado.

Dan Millstein

Dan Millstein, Inc. fue un fabricante neoyorquino de gama alta especializado en la confección de trajes de día y abrigos.

Tras la II Guerra Mundial se convertirá en uno de los primeros confeccionistas americanos en visitar París, estableciendo contratos de trabajo con Balenciaga, Balmain o Chanel. Mediante un alto pago adquiría el derecho de fabricación y comercialización de las piezas seleccionadas, con la finalidad de llegar a un público americano más general ávido de la última moda de París, y contando para ello con la aprobación de los diseñadores.

Jaqueta de drap de llana grisa amb coll de vellut de Dan Millstein per a Balenciaga. 1950. Col·lecció particular.

Chaqueta de paño de lana gris con cuello de terciopelo de Dan Millstein para Balenciaga. 1950. Colección particular.

Robe à pouf (vestit amb polissó) de teixit crepé de llana de color negre, 1940.
Foto Pedro Usabiaga.

Robe à pouf en crepé de lana negro, 1940.
Foto Pedro Usabiaga.

Vestit de còctel amb plecs de seda, confeccionat en una sola peça de tela, la falda, i mànegues tenen obertura. Nugat amb una cinta negra de setí amb llaç. EISA | Balenciaga Anys 40. Col·lecció particular.

Vestido de cocktail en faya de seda, confeccionado en una sola pieza de tela, la falda, y mangas con abertura. Anudado con una cinta negra de raso con lazo. EISA | Balenciaga. Años 40. Colección particular.

Vestit de nit, seda moaré, color ciclamen, cos sense mànigues amb tirants pel muscle i escot lleuger a l'esquena i falda amb gran llaçada inspirada en el polissó, pertanyent a Pepita Miravet Redó. 1945. Atribuit a Balenciaga. Col·lecció María y Dora Miravez Sturm. Fotos Carlos Milla.

Vestido de noche, seda moaré, color ciclamen, cuerpo sin mangas con tirantes al hombro y ligero escote en espalda y falda con gran lazada inspirada en el polisón, perteneciente a Pepita Miravet Redó. 1945. Atribuido a Balenciaga. Colección María y Dora Miravez Sturm. Fotos Carlos Milla.

Jove cosint.

Pintura a l'oli 67 x 77 cm. Autor Miguel Ángel Álvarez, 1947.
Col·lecció particular.

Joven cosiendo.

Óleo 67 x 77 cm. Autor Miguel Ángel Álvarez, 1947.
Colección particular.

Pili en blanco.

Pintura a l'oli 60 x 100 cm. Autor Miguel Ángel Álvarez, final dels 50.

Col·lecció particular.

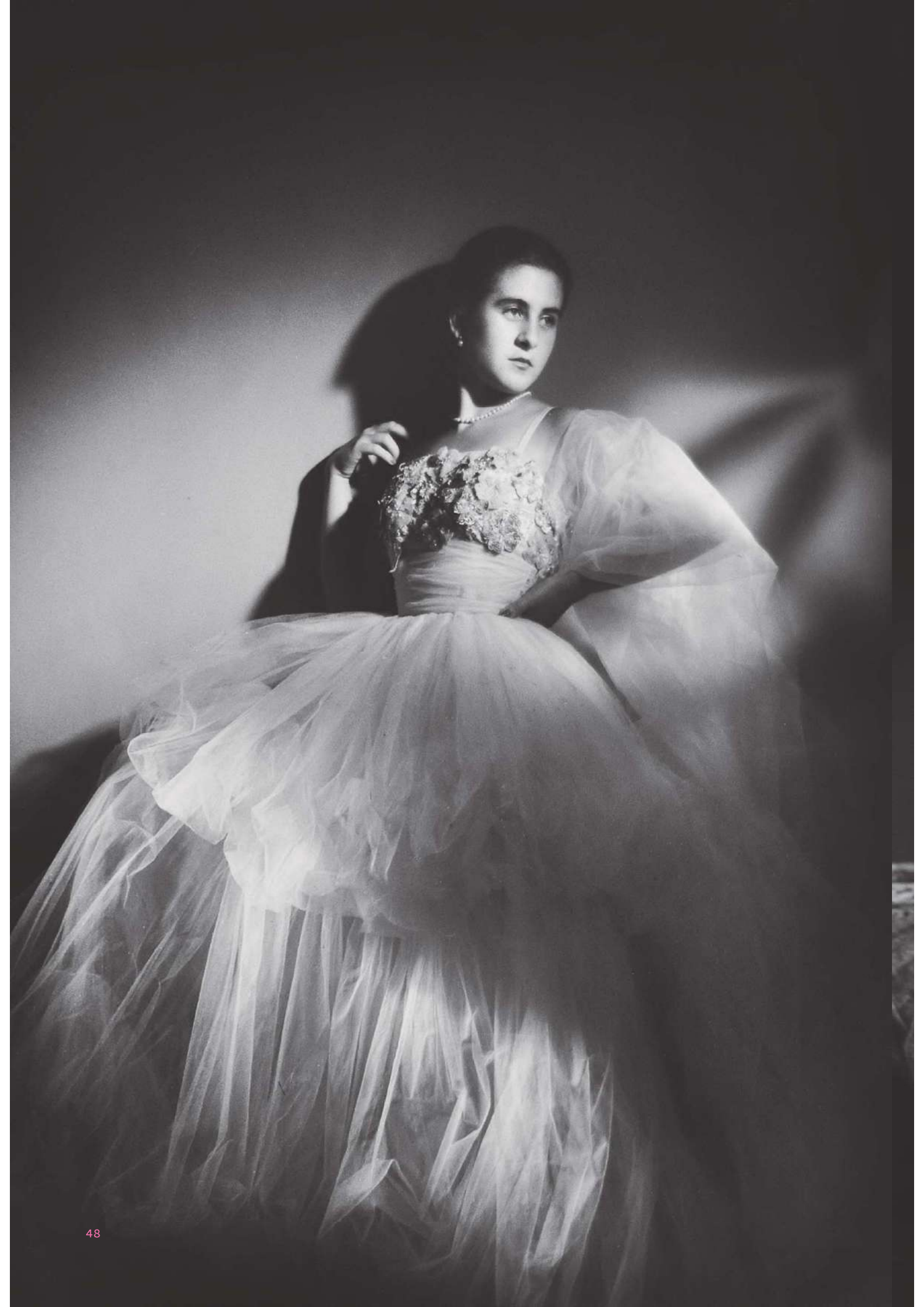

Pili en blanco.

Óleo 60 x 100 cm. Autor Miguel Ángel Álvarez, final de los 50.

Colección particular.

◀ Vestit de Balenciaga confeccionat amb 40 metres de tul, cos d'encaix i pedreria, per a la senyoreta Herminia Laborde, 1948.
Fotos de Sigfrido Kotch Bengoechea. Col·lecció particular.

Vestido de Balenciaga confeccionado con 40 metros de tul, con cuerpo de encaje y pedrería, para la señorita Herminia Laborde, 1948.
Fotos de Sigfrido Kotch Bengoechea. Colección particular.

**EISA
COSTURA**

SANTA TERESA, 10   AVENIDA DE ESPAÑA, 2   AVENIDA DE JOSE ANTONIO, 9
BARCELONA   SAN SEBASTIAN   MADRID
TELEFONO,   TELEFONO, 118 - 18   TELEFONO, 226-34

Sr. *a de Desi Agers*   Debe

Madrid, *12 de* *1945*

		A. 517	
		PESETAS	CS.
	<i>m. 49 vestido seda</i>	<i>1.500</i>	

Factura de la casa EISA | Balenciaga del any 1945. Col·lecció López-Trabado.

Factura de la casa EISA | Balenciaga del año 1945. Colección López-Trabado.

María Ozcariz. Foto, reproducció de l'original, B/N. Col·lecció Tabares Ozcariz.

María Ozcariz. Foto, reproducción del original, B/N. Colección Tabares Ozcariz.

María Ozcariz

Maríà Ozcariz passa la seua infància i adolescència entre Sant Sebastià, ciutat en la qual naix en 1906, i Montecarlo, on coneix Cristóbal Balenciaga. Els dos tenen coses en comú: espanyols, bascos, es troben fora de casa i comparteixen una passió, la moda. Tot això fa que entre ells nasca una gran amistat. En 1937 Maríà comença a treballar a la casa Balenciaga de París com a maniquí a petició de Cristóbal Balenciaga.

Passats els anys i amb el final de la Guerra Civil Espanyola, es reobrin les cases de Sant Sebastià, Barcelona i Madrid. És en aquest moment quan es torna a utilitzar la marca EISA | Balenciaga, deixant-la implantada per a les seues peces fetes a Espanya.

A més, seguint el model que s'havia desenvolupat a la casa Balenciaga de París, es crea el Departament de Barreteria, però amb un altre format. Cristóbal

María Ozcariz

Maríà Ozcariz pasa su infancia y adolescencia entre San Sebastián, ciudad en la que nace en 1906, y Montecarlo, donde conoce a Cristóbal Balenciaga. Ambos tienen algo en común: españoles, vascos, se encuentran fuera de casa y comparten una pasión: la moda. Todo esto hace que entre ellos nazca una gran amistad. En 1937 Maríà empieza a trabajar en la Casa Balenciaga de París como maniquí a petición de Cristóbal Balenciaga.

Pasados los años y con el final de la Guerra Civil Española, se reabren las Casas de San Sebastián, Barcelona y Madrid. Es en ese momento cuando se vuelve a utilizar la marca EISA | Balenciaga, dejándola implantada para sus piezas realizadas en España.

Además, siguiendo el modelo que se había desarrollado en la Casa Balenciaga de París, se crea el departamento de som-

Balenciaga i María Ozcariz es converteixen en socis i creen María Ozcariz Sombreros. Aquesta empresa serà el Departament de Barreteria a Madrid de Balenciaga: una empresa independent, però amb potestat per a emprar els recursos de la casa EISA | Balenciaga.

En reobrir-se les cases d'Espanya en 1945, els models de barrets venen marcats des de París, i es repliquen quasi tots a Espanya. El creador d'aquests era Wladzio d'Attainville, soci empresarial i de vida de Cristóbal Balenciaga. Quan D'Attainville mor en 1948, és María Ozcariz la que s'encarrega de desenvolupar els models de barrets tant per a la casa d'Espanya com, en gran part, per a la casa de París, i es comencen a introduir noves formes i volums seguint les directrius que marcava el mateix Balenciaga.

La importància dels nous conceptes en barreteria, els materials i la forma artesanal de crear-los marquen la diferència amb les altres cases d'alta costura de l'època. El barret passa a ser un objecte d'admiració i desig per totes les clientes.

Lluir un barret Balenciaga, del *couturier* més desitjat de tots els temps, crea la diferència en el món de l'alta costura de l'època. Tindre un Balenciaga és entrar en el paradís d'unes poques clientes.

Cristóbal Balenciaga va col·locar les seues nebodes al capdavant del negoci, model que va replicar María Ozcariz amb les seues pròpies nebodes, María Teresa i María Jesús, en els salons Balenciaga com a venedores del Departament de Barreteria; i María del Carmen al capdavant de l'administració, caixa, proveïdors i facturació. Era un negoci familiar.

Totes elles van treballar, com tantes dones de la casa Balenciaga, gaudint, aprenent i desenvolupant un treball perquè el nom Balenciaga perdurara en el temps deixant una empremta inesborrable com l'Arquitecte de la Moda.

Ramón Tabares Ozcariz

brerería, pero con otro formato. Cristóbal Balenciaga y María Ozcariz se convierten en socios y crean "MARÍA OZCARIZ SOMBREROS". Esta empresa será el departamento de sombrerería en Madrid de Balenciaga: una empresa independiente, pero con potestad para utilizar los recursos de la casa EISA | Balenciaga.

Al reabrirse las Casas de España en 1945, los modelos de sombreros vienen marcados desde París, y se replican casi todos en España. El creador de ellos era Wladzio d'Attainville, socio empresarial y de vida de Cristóbal Balenciaga. Cuando d'Attainville muere en 1948 es María Ozcariz la que se encarga de desarrollar los modelos de sombreros tanto para la Casa de España como en gran parte para la Casa de París y se empiezan a introducir nuevas formas y volúmenes siguiendo las directrices que marcaba el propio Balenciaga.

La importancia de los nuevos conceptos en sombrerería, los materiales y la forma artesanal de crearlos marcan la diferencia con las demás casas de alta costura de la época. El sombrero pasa a ser un objeto de admiración y deseo por todas las clientas.

Lucir un sombrero Balenciaga, del *couturier* más deseado de todos los tiempos, crea la diferencia en el mundo de la alta costura de la época. Tener un Balenciaga es entrar en el paraíso de unas pocas clientas.

Cristóbal Balenciaga colocó a sus sobrinas al frente de su negocio, modelo que replicó María Ozcariz con sus propias sobrinas, María Teresa y María Jesús, en los salones Balenciaga como vendedoras del departamento de sombreros; y María del Carmen al frente de la administración, caja, proveedores y facturación. Era un negocio familiar.

Todas ellas trabajaron, como tantas mujeres de la Casa Balenciaga, disfrutando, aprendiendo y desarrollando un trabajo para que el nombre Balenciaga perdurase en el tiempo dejando una huella imborrable como "EL ARQUITECTO DE LA MODA".

Ramón Tabares Ozcariz

Imatge de la Gran Via
madrilenya en els 50. Foto Lara.

Imagen de la Gran Vía
madrileña en los 50. Foto Lara.

María Ozcariz i la seua família
passejant per la Gran Vía Madrilena,
anys 50.
Foto, reproducció de l'original, B/N.
Col·lecció Tabares Ozcariz.

María Ozcariz y familia paseando por
la Gran Vía Madrileña, años 50.
Foto, reproducción del original, B/N.
Colección Tabares Ozcariz.

Tocat tipus pillbox / casquet circular amb llaç corbata, confeccionat en setí de seda negra, amb estructura interior d'esparterina i filferro folrat. EISA | Balenciaga 1960. Col·lecció Carlos Milla.

Tocat tipus pillbox / casquet circular amb llaç, confeccionat en organdí de seda de color negre, amb estructura interior de tul de cotó i filferro folrat. EISA | Balenciaga 1960. Col·lecció Carlos Milla.

Tocado tipo pillbox / casquete con lazo corbata, confeccionado en raso de seda negra, con estructura interior de esparterina y alambre forrado. EISA | Balenciaga. 1960. Colección Carlos Milla.

Tocado tipo pillbox / casquete con lazo, confeccionado en organza de seda negra, con estructura interior de tul de algodón y alambre forrado. EISA | Balenciaga. 1960. Colección Carlos Milla.

Pamela de *paillason* (palla trenada) de color negre, en conserva la cinta al voltant de la copa, però ha perdut l'adorn que la rematava. La figura està íntegrament determinada en forma. EISA | Balenciaga 1960. Col·lecció Carlos Milla.

Barret d'ala estreta amb llaç, confeccionat en setí de seda negra, amb estructura interior d'esparterina i filferro folrat. EISA | Balenciaga 1960. Col·lecció Carlos Milla.

Pamela de *paillason* negro trenzado, conserva la cinta de paillason alrededor de la copa, pero ha perdido el adorno que la remataba. Está íntegramente preformada en horma. EISA | Balenciaga. 1960. Colección Carlos Milla.

Sombrero de ala estrecha con lazo, confeccionado en raso de seda negra, con estructura interior en esparterina y alambre forrado. EISA | Balenciaga. 1960. Colección Carlos Milla.

Imatge del transatlàntic *Île de France* que feia la ruta entre França i els Estats Units.
Col·lecció particular.

Imagen del transatlántico *Île de France* que hacía la ruta entre Francia y Estados Unidos.
Colección particular.

Cristóbal Balenciaga a bord del *Île de France* camí de Nova York. 1952
Col·lecció particular.

Cristóbal Balenciaga en el *Île de France* camino de Nueva York. 1952.
Colección particular.

Fotografies de José Luis Usabiaga, de l'Exposició homenatge a Balenciaga a Sant Sebastià, 1972.
Col·lecció particular.

Fotografías de José Luis Usabiaga, de la Exposición homenaje a Balenciaga San Sebastián 1972.
Colección particular.

Retrat de María Elena Arizmendi, amb tres peces
(cos, falda i xal) de Balenciaga.
Enrique Arbizu 1951.
Pintura a l'oli sobre tela, 95 x 169,8 cm.
Col·lecció Ajuntament d'Irun.

Retrato de María Elena Arizmendi, con tres piezas
(cuerpo, falda y chal) de Balenciaga.
Enrique Arbizu. 1951.
Óleo sobre lienzo, 95 x 169,8 cm.
Colección Ayuntamiento de Irún.

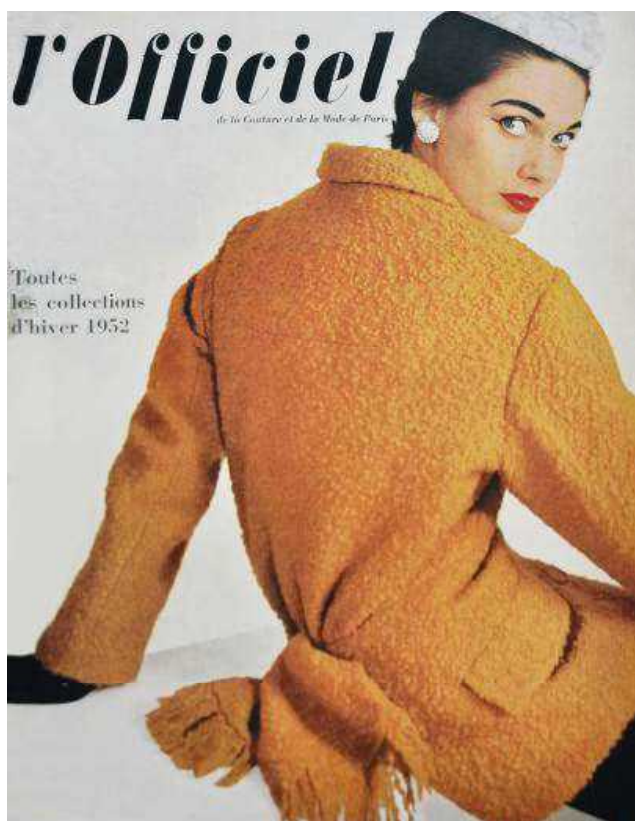
DLT: Façana dels grans magatzems Aux Dames de France, Baiona, anys 40. Arxiu Mediateca de Baiona.

ARRIBA: Fachada de los grandes almacenes Aux Dames de France, Bayona, años 40. Archivo Médiatèque de Bayonne.

BAIX: Ana María Marqueze Mayora en una fira de perfumeria a Baiona. Vestida amb un conjunt de dues peces i barret de Balenciaga, 1952. Foto Studio-Eclair. Col·lecció particular.

ABAJO: Ana María Marqueze Mayora en una feria de perfumería en Bayona. Vestida con traje dos piezas de Balenciaga y sombrero, 1952. Foto Studio-Eclair. Colección particular.

Quatre publicacions Balenciaga: Dues portades de la revista *L'Officiel* dels anys 1950-1960 i perfums i complements de Balenciaga. Col·lecció particular.

Cuatro publicaciones Balenciaga: Dos portades de la revista *L'Officiel* de los años 1950s-1960s y perfumes y complementos Balenciaga. Colección particular.

Conjunt d'abric-capa de llana de color rosa pàl·lid, amb folre interior de setí negre, botons negre atzabeja, 1950. EISA | Balenciaga.

Col·lecció Isabel Zapardiez.

Abrigo-capa en paño de lana color rosa palo, con forro interior de raso negro, botones negro azabache, 1950. EISA | Balenciaga.

Colección Isabel Zapardiez.

Abric redingot de llana negra amb vora de pell de renard. EISA | Balenciaga, 1966-1967.

Col·lecció particular.

Abrigo redingote de lana negra con reborde de piel de renard. EISA | Balenciaga, 1966-1967.

Colección particular.

Esquena d'un abrigo de sarja blava,
EISA | Balenciaga. 1967.
Col·lecció particular.

Espalda de un abrigo en sarga azul,
EISA | Balenciaga. 1967.
Colección particular.

Dama amb abrigo Balenciaga.
Pintura a l'oli 59 x 78 cm.
Autor Miguel Ángel Álvarez.
Col·lecció particular.

Dama con abrigo Balenciaga.
Óleo 59 x 78 cm.
Autor Miguel Ángel Álvarez.
Colección particular.

Vestit en teixit de cloqué de tafetà solar negre, línia tubular amb volant. EISA | Balenciaga. Anys 50. Col·lecció particular.

Vestido en tejido de cloqué de tafetán solar negro, línea tubular con volante. EISA | Balenciaga. Años 50. Colección particular.

Juan Emilas

(1902-1964)

Va ser el primer mestre de sastreria que va tindre Balenciaga. Va treballar en EISA | Balenciaga des de 1919 fins a 1964, primer a Sant Sebastià i posteriorment a Madrid.

Així mateix, va ser director tècnic de les cases espanyoles i juntament amb Felisa Irigoyen —mestra de fantasia—, va ser el responsable de preparar cada temporada la col·lecció que prèviament es mostrava a París, per a la seua presentació a Espanya.

Com a home de confiança de Balenciaga es va ocupar personalment d'ultimar la formació d'Emanuel Ungaro i André Courrèges a Madrid.

Juan Emilas

(1902-1964)

Fue el primer maestro de sastrería que tuvo Balenciaga. Trabajó en EISA | Balenciaga desde 1919 hasta 1964, primero en San Sebastián y posteriormente en Madrid.

Así mismo fue director técnico de las casas españolas y junto con Felisa Irigoyen —maestra de fantasía—, el responsable de preparar cada temporada la colección que previamente se mostraba en París, para su presentación en España.

Como hombre de confianza de Balenciaga se ocupó personalmente, de ultimar la formación de Emanuel Ungaro y André Courrèges en Madrid.

Juan Mari Emilas

(1931-2010)

Tallador de sastreria. Va començar a treballar en EISA | Balenciaga Madrid en 1948 i en 1968, després del tancament dels tallers de Balenciaga, va obrir la seua xicoteta casa de costura a Sant Sebastià on va establir una col·laboració amb el modista de Getaria des de 1969 fins a 1972.

La seua experiència de vida en l'alta costura i la seua profunda admiració pel dissenyador van constituir l'origen del llibre de memòries *Balenciaga: mi jefe*.

Mariu Emilas

Juan Mari Emilas

(1931-2010)

Cortador de sastrería. Comenzó a trabajar en EISA | Balenciaga Madrid en 1948 y en 1968, tras el cierre de los talleres de Balenciaga abrió su pequeña casa de costura en San Sebastián donde estableció una colaboración con el modisto de Getaria desde 1969 hasta 1972.

Su experiencia de vida en la alta costura y su profunda admiración por el couturier constituyeron el origen del libro de memorias *Balenciaga: mi jefe*.

Mariu Emilas

EINES DE TALL, PATRONATGE I COSTURA:

Tisores, metre, didal, pedres de marcar, pedra d'esmolar, ruleta i imant per a recollir les agulles que queien a terra.
Col·lecció Mariu Emilas.

HERRAMIENTAS DE CORTE, PATRONAJE Y COSTURA:

Tijeras, metro, dedal, piedras de marcar, afilador de piedras, ruleta e imán para recoger los alfileres que caían al suelo.
Colección Mariu Emilas.

EINES PER A PLANXAR:

Planxamànigues, planxa, coixinets utilitzats per a planxar les mànegues i donar forma als colls de sastreria, paleta per a allisar els cantons de les peces.
Col·lecció Mariu Emilas.

HERRAMIENTAS DE PLANCHA:

Manguero, plancha, almohadillas utilizadas para planchar las mangas y dar forma a los cuellos de sastrería, paleta para alisar los cantos de las prendas.
Colección Mariu Emilas.

Mostra de quatre conjunts sastre EISA | Balenciaga i Balenciaga París (1950/1960s).
Col·lecció López-Trabado. Col·lecció particular.

Muestra de cuatro trajes sastre EISA | Balenciaga y Balenciaga París (1950/1960s).
Colección López-Trabado. Colección particular.

Vestit de dia amb efecte bouclé de llana groga.
Balenciaga | París. 1967. Col·lecció Javier Martín Galán.

Vestido de día en buclé de lana amarilla.
Balenciaga | París. 1967. Colección Javier Martín Galán.

Jaqueta en teixit tweed de llana, coll alt redó i canesú.
EISA | Balenciaga. 1950s. Col·lecció Jesús Muoti.

Chaqueta en tejido tweed de lana, cuello tirilla y canesú.
Eisa | Balenciaga. 1950s. Colección Jesús Muoti.

Fotografia d'Alejandro Cabrera, realitzada per a la revista anglesa *Tatler*, d'un abric de Balenciaga del any 1960, amb l'estilisme d'Isabelle Broughton i la model Huggy Ragnarsson, 1986.

Isabelle Broughton, comunament coneguda com a Isabella Blow, va ser estilista i editora de moda i va donar a conèixer al dissenyador Alexander McQueen.

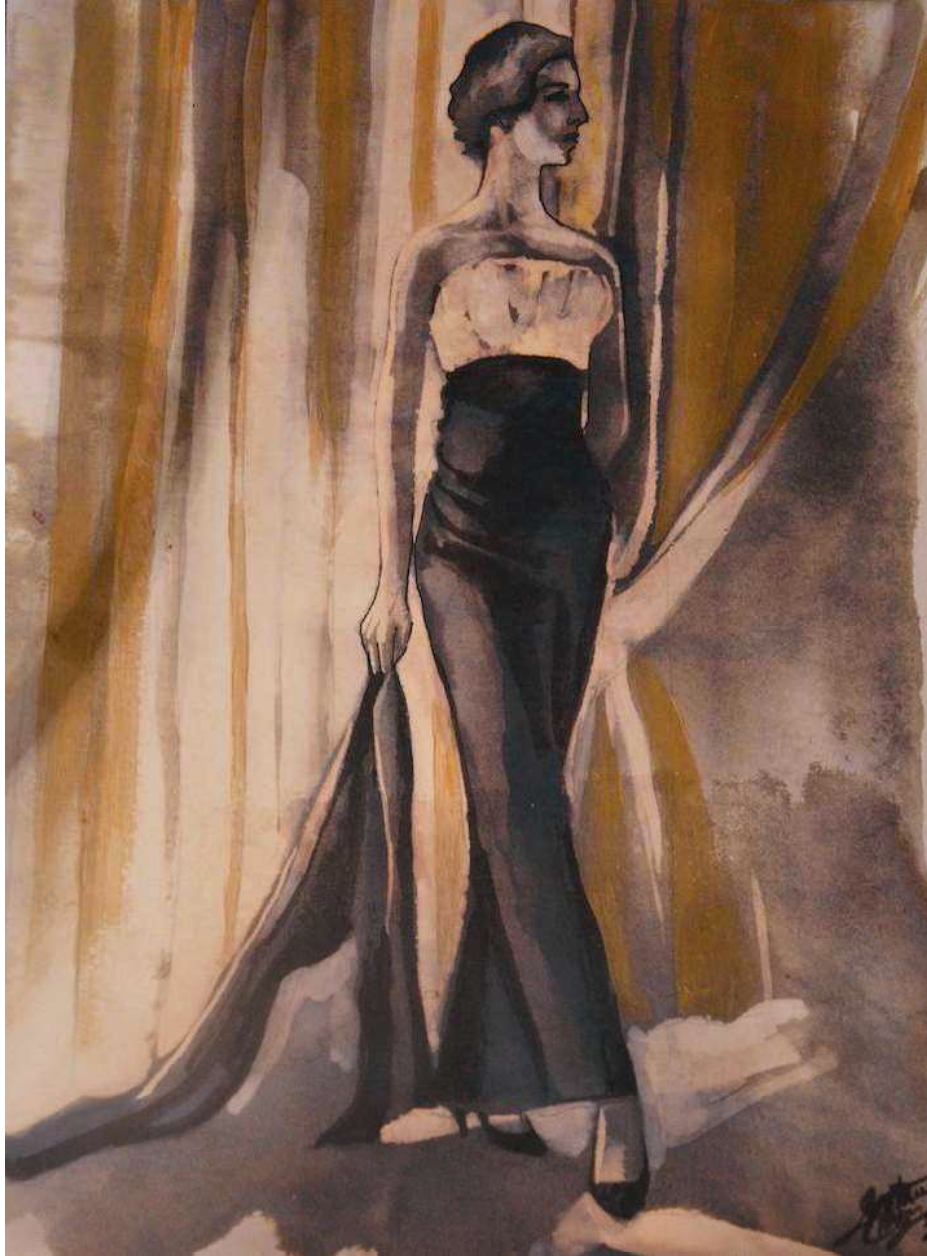

Fotografía de Alejandro Cabrera, realizada para la revista inglesa *Tatler*, de un abrigo de Balenciaga de 1960, con el estilismo de Isabelle Broughton y la modelo Huggy Ragnarsson, 1986.

Isabelle Broughton, más conocida como Isabella Blow, fue estilista y editora de moda, descubridora del diseñador Alexander McQueen.

Pintura a l'oli 30 x 40 cm. Autor Pedro Gartañaga. 2015. Inspirat en un conjunt de nit de Balenciaga, dels anys 60, en crepé de seda de color negre i cos de seda pàl·lida, fotografiat per Sisovauh Saravong. Col·lecció particular.

Óleo 30 x 40 cm. Autor Pedro Gartañaga. 2015. Inspirado en un conjunto de noche de Balenciaga, de los años 60, en crepé de seda negra y cuerpo de seda pálida, fotografiado por Sisovauh Saravong. Colección particular.

Vestit de còctel format per dues peces de crepé negre, cos de mànega japonesa i escot de biaix, falda recta amb cintura interior, 1953. EISA | Balenciaga. Col·lecció Isabel Zapardiez.

Vestido de cocktail de dos piezas de crepé negro, cuerpo de manga japonesa y escote al bias, falda recta con cintura interior, 1953. EISA | Balenciaga. Colección Isabel Zapardiez.

Tocat en forma de tiges vegetals en seda verda. EISA | Balenciaga. 1960. Col·lecció particular.

Tocado en forma de tallos vegetales en seda verde. EISA | Balenciaga. 1960. Colección particular.

Vestit en gazar negre amb volant ample. Balenciaga París. 1960. Col·lecció particular.

Vestido en gazar negro con gran volante. Balenciaga París. 1960. Colección particular.

Vestit i jaqueta de seda salvatge beix, amb patrons d'espiga color marró de llana i un llaç a la cintura. EISA | Balenciaga. 1961. Col·lecció privada.

Vestido y chaqueta de seda salvaje beige, con patrones de espiga color marrón de lana con lazo en la cintura. EISA | Balenciaga. 1961. Colección privada.

Vestit de còctel format per una part interior amb folre de raïó i una part exterior brodada amb motius florals en lluentons, pedreria, ràfia i fil de cotó. Principis de 1960. Balenciaga París. Foto Juan José Talamantes Sanchís. Col·lecció Guillem B. Alventosa Talamantes.

Vestido de cocktail formado por una parte interior con forro de rayón y una parte exterior bordada con motivos florales en lentejuelas, pedrería, rafia e hilo de algodón. Principios de 1960. Balenciaga París. Foto Juan José Talamantes Sanchís. Colección Guillem B. Alventosa Talamantes.

Conjunt de còctel en seda estampada blava i negra amb motius florals,
línia túnica, cos de mànega francesa i butxaques plastró.
EISA | Balenciaga. 1953-55. Col·lecció López-Trabado.

Conjunto de cocktail en seda estampada azul y negro con motivos florales,
línea túnica, manga francesa y bolsillos plastrón.
EISA | Balenciaga. 1953-55. Colección López-Trabado.

Pamela en gazar negre amb gran llaç.
EISA | Balenciaga. Anys 60. Col·lecció particular.

Tocat tipus pillbox / casquet circular amb un llaç fals, confeccionat en ras de seda de color visó, amb estructura interior d'esparterina i filferro folrat.
EISA | Balenciaga. Anys 60. Col·lecció Carlos Milla.

Pamela en gazar negra con gran lazo.
EISA | Balenciaga. Años 60. Colección particular.

Tocado tipo pillbox / casquete con falso lazo, confeccionado en raso de seda color visón, con estructura interior de esparterina y alambre forrado.
EISA | Balenciaga. Años 60. Colección Carlos Milla.

Bolero de setí rosa amb mànegues de flors blanques i roses de nacre, i falda llarga i cos de setí negre.
EISA | Balenciaga. 1960.
Col·lecció particular.

Bolero de satén rosa con mangas de flores blancas y rosas de nácar, y falda larga y cuerpo en satén negro.
EISA | Balenciaga. 1960.
Colección particular.

Conjunt sastre de llana negra amb botonadura de baquelita. EISA | Balenciaga. 1961. Col·lecció particular.

Traje sastre en lana negro con botonadura de baquelita. EISA | Balenciaga. 1961. Colección particular.

Vestit de còctel i eixarpa en gasa de seda color marró daurat, amb estampat de motius geomètrics en negre d'escot banyera. A l'interior, corset amb vergallines, folre negre i falda de vol ample. A l'interior s'esmenten els noms de les modistes que el van fer, senyoretes Soledad i Conchita, el mes de febrer de 1960. Pamela de ràfia marró fosca. EISA | Balenciaga. 1960. Col·lecció particular.

Vestido de cocktail y echarpe en gasa de seda color marrón dorado, con estampado de motivos geométricos en negro y escote bañera. En el interior, corsé con ballenas, forro negro y falda de gran vuelo. En el interior lleva el nombre de las modistas que lo realizaron, señoritas Soledad y Conchita, en el mes de febrero de 1960. Pamela de rafia marrón oscura. EISA | Balenciaga. 1960. Colección particular.

Fotografies de José Luis Usabiaga, de l'Exposició homenatge a Balenciaga a Sant Sebastià 1972. Col·lecció particular.

Fotografías de José Luis Usabiaga, de la Exposición homenaje a Balenciaga San Sebastián 1972. Colección particular.

< Vestit de festa llarg de pana rosa. EISA | Balenciaga. 1963.
Col·lecció particular.

Vestido de fiesta largo en cotelé rosa. EISA | Balenciaga. 1963.
Colección particular.

Vestit d'encaix blau klein EISA | Balenciaga. Anys 60.
Col·lecció particular.

Vestido de encaje azul klein EISA | Balenciaga. Años 60.
Colección particular.

Vestit imperi de color xampany, amb llaços fúcsia pels muscles i en la cintura. Balenciaga | París. 1965.
Ho va lluir la model Danielle Slavik en la passada de la col·lecció d'aqueix mateix any. Col·lecció particular.

Vestido corte imperio color champagne, con lazos fucsia en los hombros y en el talle. Balenciaga | París. 1965.
Lo lució la modelo Danielle Slavik en el pase de la colección de ese mismo año. Colección particular.

Barret de vellut de color negre amb llaç.
Balenciaga París Hats. Anys 50.
Col·lecció particular.

Sombrero de terciopelo negro con lazo.
Balenciaga París Hats. Años 50.
Colección particular.

Madame Yvonne de Gaulle, esposa del presidente de la República Francesa, vestida de Balenciaga, amb el rei de Suècia Gustavo Adolfo VI (1882-1973) durant una visita a França, 1965. Col·lecció International Magazine Service Suecia.

Madame Yvonne de Gaulle, esposa del presidente de la República Francesa, vestida de Balenciaga, con el rey de Suecia Gustavo Adolfo VI (1882-1973) durante una visita a Francia, 1965. Colección International Magazine Service Suecia.

< Vestit de còctel en gasa de seda clapejada a l'estil *animal print*.
EISA | Balenciaga. 1960. Col·lecció Enrique Lafuente Muñoz.

Vestido de cocktail en gasa de seda con lunares al estilo *animal print*.
EISA | Balenciaga. 1960. Colección Enrique Lafuente Muñoz.

Dues imatges de l'actriu Isabel Garcés, amb abric i vestit de guipur
EISA | Balenciaga. 1968. Col·lecció particular.

Dos imágenes de la actriz Isabel Garcés, con abrigo y vestido de guipur
EISA | Balenciaga. 1968. Colección particular.

Vestit de còctel i jaqueta d'encaix de color negre.
EISA | Balenciaga. Anys 60. Col·lecció López-Trabado.

Vestido de cocktail y chaqueta de encaje negro.
EISA | Balenciaga. Años 60. Colección López-Trabado.

Vestit sastre de color negre de drap de llana format per dues peces amb cinc botons. EISA | Balenciaga. 1965.

Barret *paillason* trenat anys 50. Col·lecció particular.

Traje sastre negro de paño de lana, de dos piezas con cinco botones. EISA | Balenciaga. 1965.

Sombrero *paillason* trenzado años 50. Colección particular.

(Pàgines 98-99)

Dues peces del mestre Balenciaga de l'any 1967 que podrien considerar-se quasi escultòriques. Al final de la seua carrera anirà depurant l'obra seua fins a la pura abstracció. Fotos Pedro Usabiaga, l'obra en negre de Balenciaga París 2017.

(Páginas 98-99)

Dos piezas del maestro Balenciaga del año 1967 que podrían considerarse casi escultóricas. Al final de su carrera irá depurando su obra hasta la pura abstracción. Fotos Pedro Usabiaga, la obra en negro de Balenciaga París 2017.

Le chou noir, 1967.
Foto de la desfilada homenatge a Balenciaga 1987.
Museu de San Telmo. Foto de Pedro Usabiaga.

Le chou noir, 1967.
Foto del desfile homenaje a Balenciaga 1987.
Museo de San Telmo. Foto de Pedro Usabiaga.

Figurins en llapis sobre paper.
EISA | Balenciaga. Anys 50-60.
Col·lecció Tabares Ozcariz.

Figurines en lápiz sobre papel.
EISA | Balenciaga. Años 50-60.
Colección Tabares Ozcariz.

Tocat en seda de color negra amb llaç.
EISA | Balenciaga. Anys 60.
Col·lecció Jesús Muoti.

Tocado en seda negra con lazo.
EISA | Balenciaga. Años 60.
Colección Jesús Muoti.

Cristóbal Balenciaga, a mitjan 60 del s. XX.
Fotos: Ramón Calparsoro. Col·lecció Carlos Calparsoro.

Cristóbal Balenciaga, a mediados de los 60 del s. XX.
Fotos: Ramón Calparsoro. Colección Carlos Calparsoro.

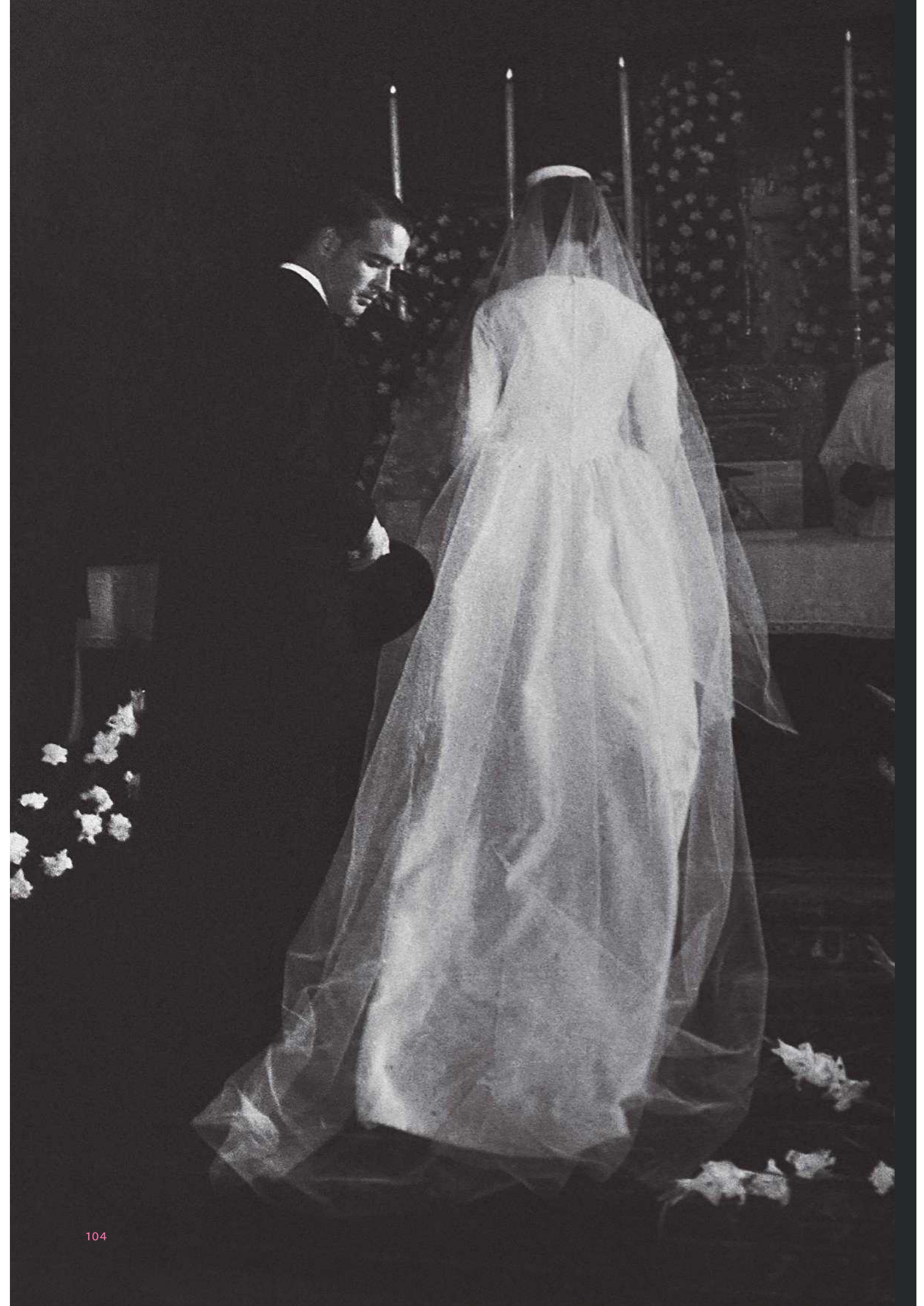
“*L’obra de Monsieur Balenciaga es conjuga en el present i no acabarem mai de descobrir-lo, perquè ha traçat una via real, d’una bellesa fulminant”.*

Emanuel Ungaro. Dissenyador.

“*La obra de Monsieur Balenciaga se conjuga en el presente y no acabaremos nunca de descubrirlo, pues ha trazado una vía real, de una belleza fulminante”.*

Emanuel Ungaro. Diseñador.

LES NÓVIES

LAS NOVIAS

Vestit de núvia de María Elena Arizmendi, amb plecs de seda natural blanc. Balenciaga, 1939. Arxiu família Arizmendi.

Vestido de novia de María Elena Arizmendi, en faya de seda natural blanco. Balenciaga, 1939. Archivo familia Arizmendi.

Vestit de núvia de la Sra. Mompeón, en setí amb dibuix moaré de dues peces i cua gran. 1939. EISA | Balenciaga. Col·lecció Pilar de Yarza i Mompeón. Fotografia de Enrique Lafuente Muñoz.

Vestido de novia de la Sra. Mompeón, en satén con dibujo moiré de dos piezas y gran cola. 1939. EISA | Balenciaga. Colección Pilar de Yarza y Mompeón. Fotografía de Enrique Lafuente Muñoz.

La Marquesa de Villaverde amb vestit de tafetà de color blanc amb cua i caiguda des dels múscles. Fotografia de José Demaría Vázquez (Campúa). 1950. Col·lecció particular.

La Marquesa de Villaverde con vestido en tafetán blanco con cola que cae desde los hombros. Fotografía de José Demaría Vázquez (Campúa). 1950. Colección particular.

Escena del film *Alta Costura*, Luis Marquina. 1954. Foto Rafael Pacheco. Filmoteca espanyola.

Escena del film *Alta Costura*, Luis Marquina. 1954. Foto Rafael Pacheco. Filmoteca española.

Les nòvies

Siguen insignes figures de l'alta burgesia o de l'aristocràcia nacional, o internacional, i s'enquadren tant dins de l'inici dels seus primers encàrrecs importants, com a les acaballes de la seua dilatada trajectòria professional, els vestits de núvia signats per Balenciaga presenten una línia comuna, al marge dels desvaris de les modes i una depurada tècnica al servei d'unes siluetes de gran volum al mateix temps que lleugeres. Atorguen a la núvia una forta presència estètica, encara que austera en detalls nimis i alhora generosa en riquesa de teixits, talls i acabats dotant-la d'un cert halo místic, femení i atemporal. Al cap i a la fi, en 1912 va fer el seu primer vestit de núvia per a la seua cosina Salvadora Egaña Balenciaga i l'últim va ser el de María del Carmen Martínez-Bordiú en 1972.

Lydia García

Las Novias

Ya sean insignes figuras de la alta burgesía o de la aristocracia nacional, como internacional, y se encuadren dentro del inicio de sus primeros encargos importantes, como de los últimos coletazos de su dilatada trayectoria profesional, los vestidos de novia firmados por Balenciaga presentan una línea común, al margen de los devaneos de las modas y una depurada técnica al servicio de unas siluetas de gran volumen a la par que livianas, que otorgan a la novia una fuerte presencia estética, aunque austera en detalles nimios y a la vez generosa en riqueza de tejidos, cortes y acabados dotándola de un cierto halo místico, femenino y atemporal. Al fin y al cabo en 1912 hizo su primer vestido de novia para su prima Salvadora Egaña Balenciaga y el último fue el de María del Carmen Martínez-Bordiú en 1972.

Lydia García

Opus
110

Adela Sánchez Moncada amb vestit amb cos de guipur i falda de tul gran.
EISA | Balenciaga. 1952. Fotos Juan Gyenes.

Adela Sánchez Moncada con vestido con cuerpo de guipur y falda de gran tul.
EISA | Balenciaga. 1952. Fotos Juan Gyenes.

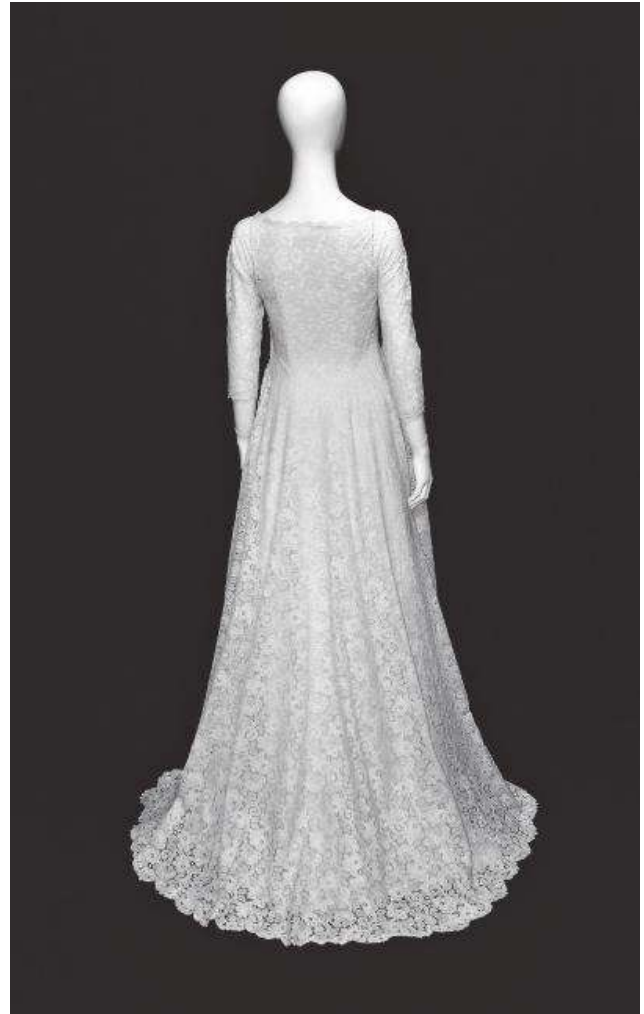

Herminia Laborde i María Luisa Domínguez vestides per Balenciaga.

A BAIX: Herminia Laborde amb vestit amb escot trapezi i pastille en setí amb flors encerades, 1956. Foto Marín. Col·lecció particular.

Herminia Laborde y María Luisa Domínguez vestidas por Balenciaga.

ABAJO: Herminia Laborde con vestido con escote trapecio y pastille en satén con flores enceradas, 1956. Foto Marín. Colección particular.

Vestit de núvia d'encaix, en cua de polit, escote en forma de vaixell i mànega francesa, en crepé de la Xina de seda. EISA Madrid | Balenciaga 1957. Col·lecció María Jesús Ozcáriz. Fotografia: Enrique Lafuente Muñoz.

Vestido de novia de encaje, en cola de pavo, escote barco y manga francesa, en crepé de China de seda. EISA Madrid | Balenciaga. 1957. Colección María Jesús Ozcáriz. Fotografía: Enrique Lafuente Muñoz.

Targeta postal Fabiola de Bèlgica vestida per Balenciaga, 1961. Col·lecció particular.

Tarjeta postal. Fabiola de Bélgica vestida por Balenciaga, 1961. Colección particular.

Esperança Laborde vestida per Balenciaga amb vestit de núvia en seda amb aplicacions de flors de guipur, 1962. Foto Marín. Col·lecció particular.

Esperanza Laborde vestida por Balenciaga con vestido de novia en seda con aplicaciones de flores de guipur, 1962. Foto Marín. Colección particular.

María Rosa Suárez de Zuloaga, amb vestit i mantellina d'encaix, 1962. Foto Marín. Col·lecció Herminia Laborde.

María Rosa Suárez de Zuloaga, con vestido y mantilla de encaje, 1962. Foto Marín. Colección Herminia Laborde.

Retrat de Carmen Hunol vestida per Balenciaga amb tocat de flors de la casa EISA | Balenciaga, al juny de 1962. Col·lecció Lolita Gaiztarro.

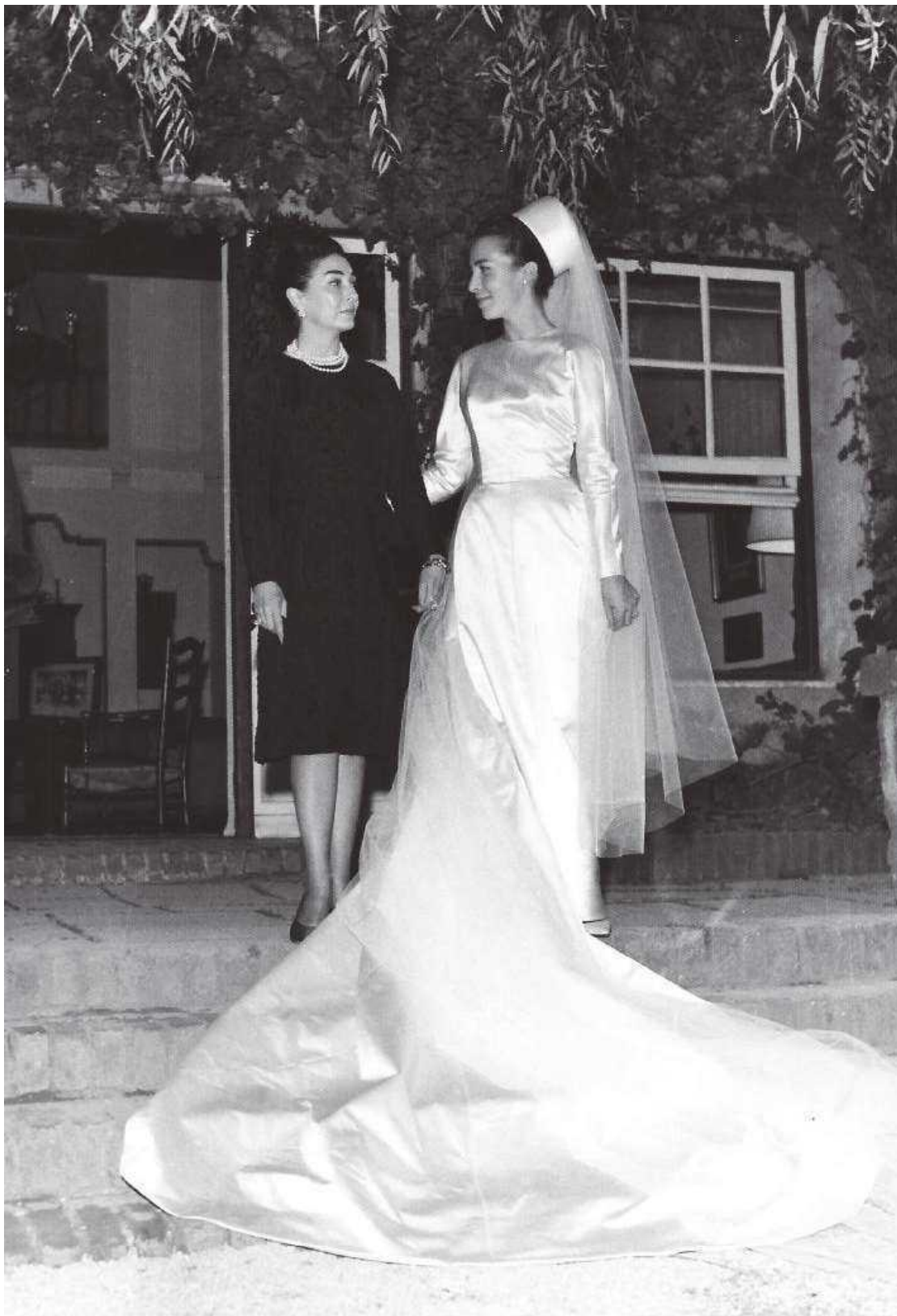
Retrato de Carmen Hunol vestida por Balenciaga con tocado de flores de la casa EISA | Balenciaga, en junio de 1962. Colección Lolita Gaiztarro.

Vestit de núvia blanc de tela voile, amb llarg vel de tul, per a Mari Cruz Galatas Ghezzi. Salons de la casa EISA | Balenciaga a Sant Sebastià 1963. Foto de Sigfrido Kotch Bengoechea.

Vestido de novia blanco de tela voile, con largo velo de tul, para Mari Cruz Galatas Ghezzi. Salones de la casa EISA | Balenciaga de San Sebastián 1963. Foto de Sigfrido Kotch Bengoechea.

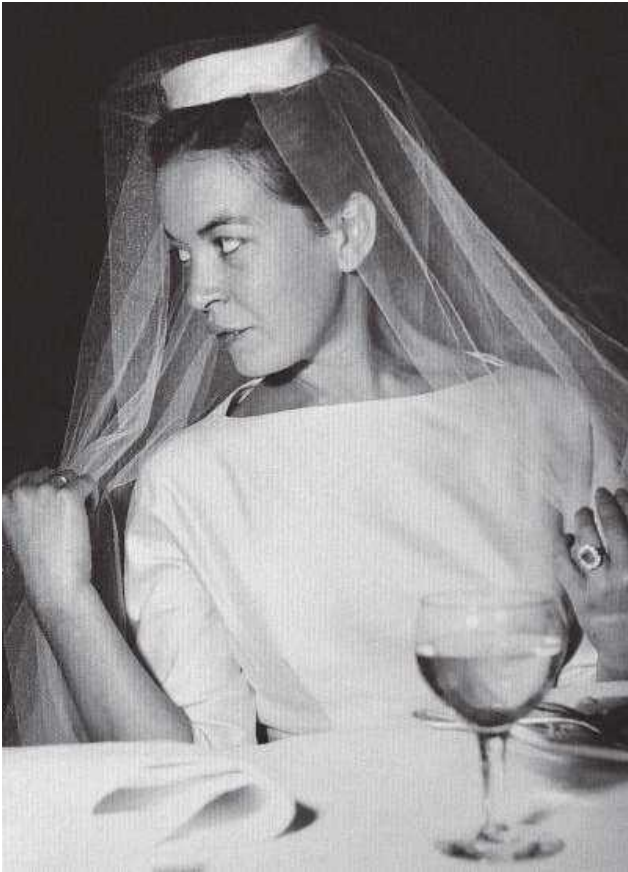

María Elena Arizmendi i la seua filla Elena Iribarren vestides totes dues per Balenciaga en 1965. La núvia porta una peça de setí os de seda natural, amb escot redó i mànegues japoneses. Col·lecció família Iribarren. Foto Marín.

María Elena Arizmendi y su hija Elena Iribarren vestidas ambas por Balenciaga en 1965. La novia lleva una prenda de raso hueso de seda natural, escote redondo y mangas japonesas. Colección familia Iribarren. Foto Marín.

Soledad de la Presilla vestida per Balenciaga amb vestit d'escot en forma de trapezi i casquet a joc, a Gudamendi (Sant Sebastià) en 1965. Col·lecció Lolita Gaiztarro. Foto Marín.

Soledad de la Presilla vestida por Balenciaga con traje de escote trapecio y casquette a juego, en Gudamendi (San Sebastián) en 1965. Colección Lolita Gaiztarro. Foto Marín.

Últim vestit de núvia de Balenciaga en una desfilada. 1968.
Fotografia realitzada per Pedro Usabiaga en l'Homenatge Internacional a Cristóbal Balenciaga de 1987.

Último vestido de novia de Balenciaga en un desfile. 1968.
Fotografía realizada por Pedro Usabiaga en el Homenaje Internacional a Cristóbal Balenciaga de 1987.

Vestit d'acanalat i organza de seda blanca inspirat en el de la col·lecció número 161 d'aqueix any, 1968, i que va formar part del vestuari de la Sra. Rachel L. Mellon.
EISA | Balenciaga. 1968. Col·lecció particular.
Foto Enrique Lafuente Muñoz.

Vestido en faya y organza de seda blanca inspirado en el de la colección número 161 de ese año, 1968, y que formó parte del vestuario de la Sra. Rachel L. Mellon.
EISA | Balenciaga. 1968. Colección particular.
Foto Enrique Lafuente Muñoz.

Virginia Montenegro vestida amb una de les últimes creacions de Balenciaga, inspirat en l'obra del pintor Botticelli. Entre els convidats, un jove Eduardo Chillida, 1971.

Virginia Montenegro vestida con una de las últimas creaciones de Balenciaga, inspirado en la obra del pintor Botticelli. Entre los invitados, un joven Eduardo Chillida, 1971.

Enllaç de Carmen Martínez-Bordiú amb Don Alfonso de Borbón, vestida per l'última creació del Mestre de Getaria, amb detalls de la flor de lis. 1972. Foto de José Demaría Vázquez (Campúa).

Enlace de Carmen Martínez-Bordiú con Don Alfonso de Borbón, vestida por la última creación del Maestro de Getaria, con detalles de la flor de lis. 1972. Foto de José Demaría Vázquez (Campúa).

Vestit estil medieval, en ras de seda natural amb un lleuger reflex gris rosat. Confeccionat en teixit d'Abraham (Suïssa) amb perles i pedreria, en els tallers dels seus antics col·laboradors Felisa Irigoyen i José Luis Molina (Felisa i José Luis), amb la col·laboració d'Emilia Carriches. 1972.

Vestido estilo medieval, en raso de seda natural con un ligero reflejo gris rosado. Confeccionado en tejido de Abraham (Suiza) con perlas y pedrería, en los talleres de sus antiguos colaboradores Felisa Irigoyen y José Luis Molina (Felisa y José Luis), con la colaboración de Emilia Carriches. 1972.

Fotografies: Col·lecció paradores nacionals.

Fotografías: Colección Paradores Nacionales.

XÀBIA
—
JÁVEA

Fotografia arxiu Xàbia.

Fotografía archivo Jávea.

Llarg retorn

Cristóbal Balenciaga Eizaguirre (1895-1972) va descobrir Xàbia al principi dels anys 70 gràcies als consells de la marquesa de Llanzol, amiga seua i musa des dels començaments de la seua carrera.

“El clima és molt bo, la gent és encantadora, hi ha una platja i port pesquer que és una cosa que a tu t’agrada molt perquè et recordarà a Getaria”, li va dir.

I era veritat. Xàbia és un municipi de la Comunitat Valenciana situat en la costa nord de la província d’Alacant, a la comarca de la Marina Alta. Quan Cristóbal i el seu company de vida Ramón Esparza la van visitar per primera vegada, el nostre gran home de la moda va recordar cadascuna de les paraules que Sonsoles de Icaza li repetia des de feia anys, cada vegada que la sentia queixar-se dels seus ossos malparats i de la humitat del nord des del seu caseriu de Gurutze Alde. Solia passar uns dies a l’agost en el Parador de Fitero a Navarra, prenent-ne les aigües, però no era suficient. Quan Cristóbal va

Largo retorno

Cristóbal Balenciaga Eizaguirre (1895-1972) al principio de los años 70 descubrió Jávea, gracias a los consejos de la Marquesa de Llanzol, su amiga y musa desde los comienzos de su carrera.

“El clima es muy bueno, la gente es encantadora, hay una playa y puerto pesquero que es algo que a tí te gusta mucho porque te recordará a Getaria”, le dijo.

Y era verdad. Jávea es un municipio de la comunidad valenciana situado en la costa norte de la provincia de Alicante, en la comarca de la Marina alta. Cuando Cristóbal y su compañero de vida Ramón Esparza la visitaron por primera vez, nuestro gran hombre de la moda se acordó de cada una de las palabras que Sonsoles de Icaza le venía repitiendo desde hacía años, cada vez que le oía quejarse de sus maltrechos huesos y de la humedad del norte desde su caserío de Gurutze Alde. Solía pasar unos días en agosto en el Parador de Fitero en Navarra, tomando las aguas, pero no era suficiente. Cuando Cristóbal escrutó con sus ojos cansados la luz del Mediterráneo

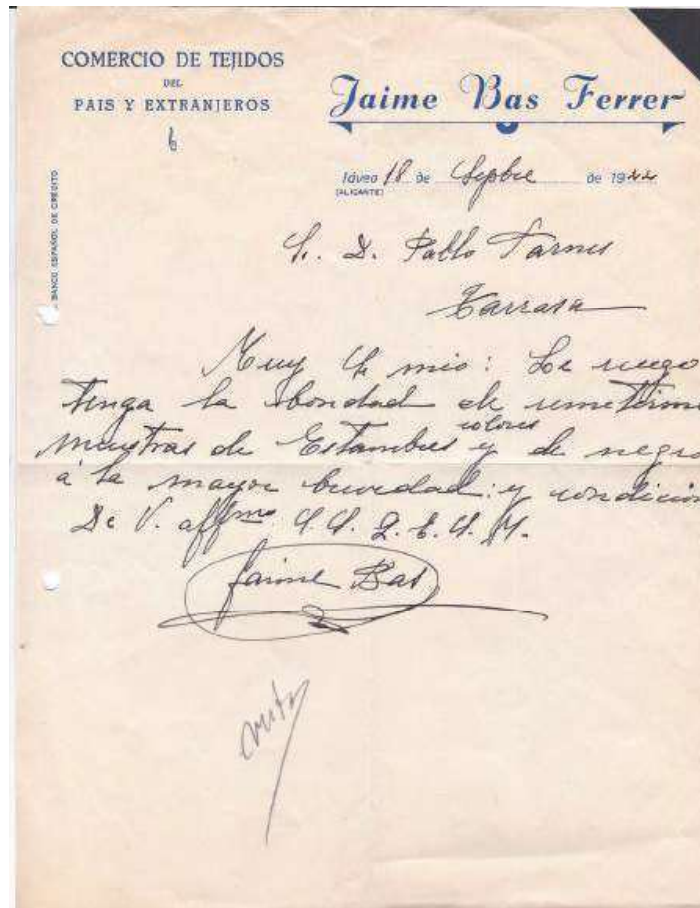
escrutar amb els seus ulls cansats la llum del Mediterrani i els matisos del blau de les aigües des del passeig marítim, es va enamorar a l'instant del paisatge.

Ell i el seu inseparable Ramón es van instal·lar en el Parador Costa Blanca, inaugurat en 1965, en aquells plans de turisme franquista i especialment del ministre Mariano Navarro Rubio, que es va construir una luxosa propietat enfront de la mar, uns anys abans, apegada al solar del futur parador. Alié a la política i els seus vaivens, Cristóbal lliurava les seues pròpies batalles: mantindre quatre cases de costura havia sigut tot el seu món durant quasi quaranta anys. Per ell van passar els caps coronats europeus, l'alta societat, la vella aristocràcia, les estrelles de Hollywood i les grans dames del petroli, l'acer i la gran burgesia puixant. I encara així no va deixar de ser mai ell mateix i gaudir dels plaers simples de la vida, ara una vegada tancat tot, s'havia convertit en la seua prioritat. El seu allotjament envoltat de palmeres a escassos metres de la platja de l'Arenal resultava un lloc idíl·lic, recés de pau, que tanta falta li feia. Gens similar al rugidor mar Cantàbric que li recordava a

y los matices del azul de sus aguas desde el paseo marítimo, se enamoró al instante del paisaje.

Se instalaron en el Parador Costa Blanca, él y su inseparable Ramón, inaugurado en 1965, en aquellos planes de turismo franquista y en especial del ministro Mariano Navarro Rubio que se construyó una lujosa propiedad frente al mar, unos años antes, pegado al solar del futuro Parador. Ajeno a la política y sus vaivenes, Cristóbal libraba sus propias batallas, mantener 4 casas de costura había sido todo su mundo durante casi 40 años. Por él pasaron las cabezas coronadas europeas, la alta sociedad, la vieja aristocracia, las estrellas de Hollywood y las grandes damas del petróleo, el acero y la pujante gran burguesía. Y aún así no dejó de ser nunca él mismo y disfrutar de los placeres simples de la vida, ahora una vez cerrado todo, se había convertido en su prioridad. En su alojamiento rodeado de palmeras a escasos metros de la playa del Arenal, resultaba un lugar idílico, remanso de paz, que tanta falta le hacía. Nada similar al rugiente Mar Cantábrico que le recordaba a su padre y a su dura niñez junto a sus hermanos en Getaria.

Antigua factura de Tejidos Jaime Bass Ferrer. Anys 1944. Col·lecció López-Trabado.

Antigua factura de Tejidos Jaime Bass Ferrer. Año 1944. Colección López-Trabado.

son pare i a la seua dura infantesa al costat dels seus germans a Getaria.

En aquella primera presa de contacte es va dedicar a passejar pel port, visitar l'església de Sant Bertomeu o caminava fins al far del cap de la Nau alguns matins mentre Ramón es quedava xarrant amb la dona del director del parador, el Sr. José Morillas, en la terrassa després del desdijuni. Va enviar postals a amics i familiars, la senyora Mellon, els Calparsoro, que tenien una propietat a Xàbia, i a la seua neboda Martina. Va celebrar el dulce far niente mentre menjava amb freqüència en el restaurant del port, Tangó, les cèlebres paelles de peix que tant li agradaven. A la vesprada passejaven pels animats carrerons i així van descobrir una antiga botiga de teixits fundada en els anys 40 per Jaime Bass Ferrer, o les ja desaparegudes al carrer Major de Tejidos Jaumet i Tejidos Bertomeu. Li cridava l'atenció l'exquisida

En aquella primera toma de contacto se dedicó a pasear por el puerto, visitar la iglesia de San Bartolomé o caminaba hasta el faro del Cabo de la Nao algunas mañanas mientras Ramón se quedaba charlando con la mujer del director del Parador, el Sr. José Morillas, en la terraza tras el desayuno. Mandó postales a amigos y familiares, la señora Mellon, los Calparsoro, que tenían una propiedad en Jávea y a su sobrina Martina. Celebró el *dolce far niente* mientras comía con frecuencia en el restaurante del puerto, Tangó, las celebres paelles de pescado que tanto le gustaban. Por la tarde paseaban por sus animadas callejas y descubrieron una antigua tienda de tejidos fundada en los años 40 por Jaime Bass Ferrer o las ya desaparecidas en la calle Mayor de Tejidos Jaumet y Tejidos Bertomeu. Le llamaba la atención la exquisita indumentaria tradicional que conocía bien, la sen-

Imatges del parador de Xàbia.
Cedides per Paradores Nacionales. 1970.

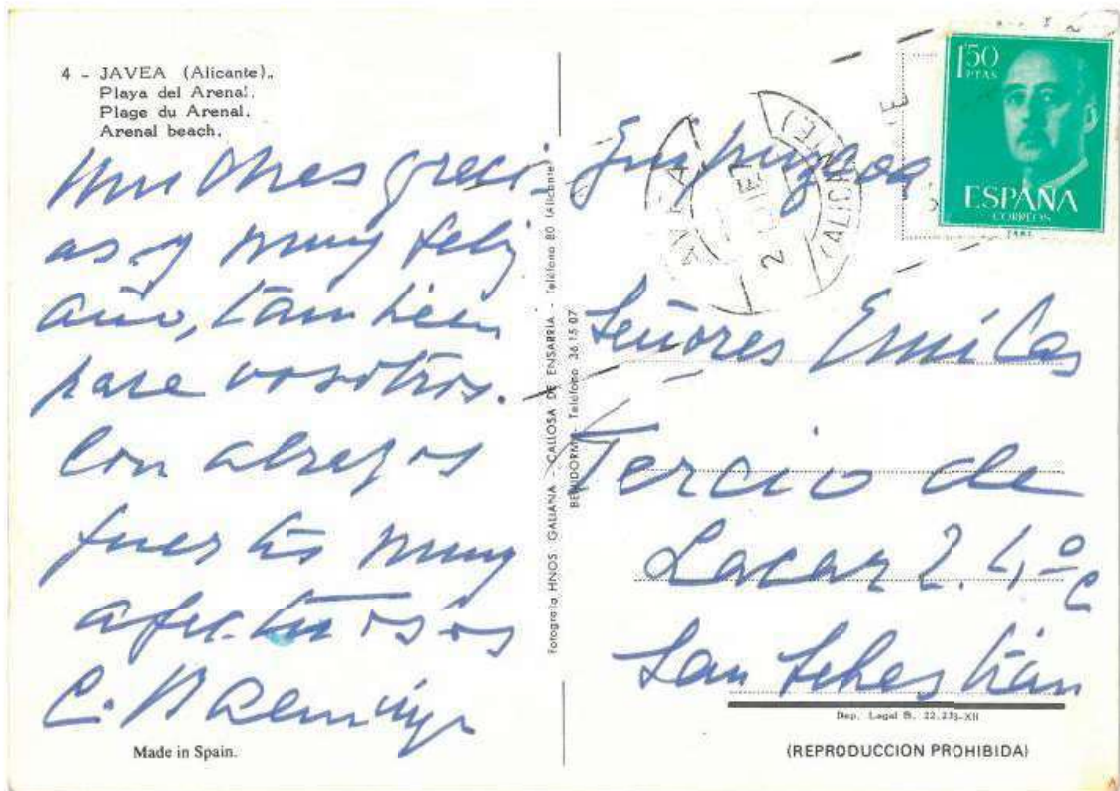
Imágenes del Parador de Jávea.
Cedidas por Paradores Nacionales. 1970.

indumentària tradicional que coneixia bé, la senzillesa i naturalitat de la seua gent, fins i tot la bullícia dels xiquets que acabaven d'eixir de l'escola i jugaven a futbol enfront de l'església de Sant Bertomeu arremolinats entre les escales. La torre absis data del segle XIV i és de l'anomenat gòtic valencià. Cristóbal solia endinsar-s'hi per a l'oració. Cada vegada que se n'asseia en els bancs, un fred ancestral li recorria el cos, així que no va poder deixar de fer una generosa donació al seu rector perquè remeiara tant de corrent d'aire que en aquells dies de gener resultava més que persistent. Un altre dels restaurants que visitaven amb freqüència era el Pósito, a escassos deu metres de la platja, els seus excel·lents fruits del mediterrani i els combinats d'arròs a la marinera eren la seua feblesa com va contar anys més tard la cuinera Teresa Marticorena a Lola Gavarrón en 1987.

cillez y naturalidad de su gente, incluso el bullicio de los niños que acababan de salir del colegio y jugaban a fútbol frente a la iglesia de San Bartolomé arremolinados entre sus escaleras. La torre ábside data del siglo XIV, es del llamado gótico valenciano. Cristóbal solía adentrarse en ella para la oración. Cada vez que se sentaba en sus bancos un frío ancestral le recorría el cuerpo, no pudo por menos que dar un generosa donación a su párroco para que remediara tanta corriente de aire que en aquellos días de enero resultaba mas que persistente. Otro de los restaurantes que visitaban con frecuencia era el Pósito a escasos 10 metros de la playa, sus excelentes frutos del mediterráneo y sus combinados de arroz a la marinera eran su debilidad cómo contó años mas tarde la cocinera Teresa Marticorena a Lola Gavarrón en 1987.

Postals originals escrites a Xàbia, al gener de 1972 per Cristóbal Balenciaga, als senyors de Emilas. Col·lecció Mariu Emilas.

Postales originales escritas desde Jávea, en enero de 1972 por Cristóbal Balenciaga, a los señores de Emilas. Colección Mariu Emilas.

Una de les últimes imatges de Balenciaga.
Foto Ramón Calparsoro.
Col·lecció Carlos Calparsoro.

Una de las últimas imágenes de Balenciaga.
Foto Ramón Calparsoro.
Colección Carlos Calparsoro.

A finals de l'any 71 van viatjar a Xàbia. Balenciaga havia rebut l'encàrrec oficial, per part de Donya Carmen Polo de Franco, per a realitzar el vestit de núvia per a la seua neta Carmen Martínez-Bordiú, que s'havia promés amb Don Alfons de Borbó el 23 de desembre d'aqueix any. Va rebre la proposta a París i va consultar amb els seus col·laboradors més afins i va preparar dos esbossos que portaria al Palau del Pardo després de les vacances nadal·lenques. Un d'ells portava la Flor de Lis, símbol dels Borbons francesos. No era improvisat, encara que el vell general Franco havia proclamat la successió del príncep Joan Carles a títol de rei en 1969. L'esposa del dictador al costat del Marqués de Villaverde, pare de la núvia, veien una porta oberta cap a altres horitzons. Durant les seues estades a Xàbia va reflexionar molt sobre el vestit; seria de ras natural amb un lleuger reflex de gris rosaci. La tela s'encarregaria a la signatura suïssa Abraham. El taller triat per Balenciaga va ser el dels seus antics col·laboradors Felisa i José Luis. En aqueixa escapada a Xàbia es va inaugurar la boutique Mariuka i Balenciaga va comprovar davant de l'aparador d'aquesta que els temps i la moda canviaven sense remissió. Era necessari un altre estil, més

A finales del año 71 viajaron a Jávea. Balenciaga había recibido el encargo oficial, por parte de Doña Carmen Polo de Franco, para realizar el vestido de novia de su nieta Carmen Martínez-Bordiú, que se había prometido con Don Alfonso de Borbón el 23 de diciembre de ese año. Recibió la propuesta en París y consultó con sus más allegados colaboradores y preparó dos bocetos que llevaría al Palacio del Pardo después de las vacaciones navideñas. Uno de ellos llevaba la Flor de Lis, símbolo de los Borbones franceses. No era improvisado, aunque el viejo general Franco había proclamado la sucesión del príncipe Juan Carlos a título de Rey en 1969. La esposa del dictador junto al Marqués de Villaverde, padre de la novia, veían una puerta abierta hacia otros horizontes. Durante sus estancias en Jávea reflexionó mucho sobre el vestido; sería de raso natural con un ligero reflejo de gris rosáceo. La tela se encargaría a la firma suiza Abraham. El taller elegido por Balenciaga fue el de sus antiguos colaboradores Felisa y José Luis. En esa escapada a Jávea se inauguró la Boutique Mariuka y Balenciaga comprobó frente a su escaparate que los tiempos y la moda cambiaban sin remisión. Era necesario

actual encara que elegant, i perfectament confeccionat i, en conseqüència, modern, la qual cosa demanaven les dones dels 70. Tot això ja tenia forma al seu cap i acabava de ser fabricat en Textiles Tarazona i emmagatzemat en una nau en el xicotet poble navarrés d'Atallo. La bella i elegant donostiarra Marisa Mayor havia servit de model per a la concepció de les peces i n'estava llesta la pròxima distribució. Una línia de *prêt-à-porter* amb la qual pensava tornar-hi. Durant anys es va negar a reconèixer-ho, però tot artista ha de viure la realitat del seu temps. Anys arrere, quan va tancar la casa parisenca, li va confessar a la seua amiga Sonsoles de Icaza: "Sent no ser més jove, perquè haguera creat un *prêt-à-porter* divertit, però de bon gust, tal com ho exigeix l'època en què vivim. Però ja és massa tard".

En uns d'aquells passejos i meditacions es va desencadenar una tempestat i un taxi es va aturar i els va arregar a mitjan passeig marítim i els va conduir fins al parador. Van preguntar en recepció si algun taxista podria acompanyar-los en els passejos els dies successius i així va ser com va arribar a la seua vida Miguel Cardona, que des d'aquell dia es va convertir en imprescindible en les seues vides i després dels dies de vacances a Xàbia van proposar al vilatà que es convertira en el seu xòfer. Amb ell van tornar a Madrid, a Sant Sebastià, a París i fins i tot van visitar la Reynerie a Orleans, antiga propietat de l'escriptor francès Pierre Alexis Ponson du Terrail. Vist l'esdevenir dels fets, algú hauria pogut pensar en aquells moments que Balenciaga s'acomiadava dels paisatges que li resultaren familiars. Res més lluny de la realitat, encara que el tancament de 1968 va ser dur per a ell, el seu cap desbordava projectes nous i no va parar ni un moment de donar-los forma, pura ebullició artística.

Van tornar de nou a Xàbia després de les noces de Carmen Martínez-Bordiú amb Alfonso de Borbó l'endemà del casament i van convidar la seua amiga Natalia Figueroa amb la qual els unia una intensa relació des que la van conèixer

otro estilo, más actual aunque elegante y perfectamente confeccionado y en consecuencia, moderno, lo que las mujeres de los 70 demandaban. Todo eso en su cabeza ya tenía forma y acabada de ser fabricado en Textiles Tarazona y almacenado en una nave en el pequeño pueblo navarro de Atallo. La bella y elegante donostiarra Marisa Mayor había servido de modelo para la concepción de las prendas, y estaba lista su próxima distribución. Una línea de *prêt-à-porter* con la que pensaba volver. Durante años se negó a reconocerlo pero todo artista debe vivir la realidad de su tiempo. Años atrás, cuando cerró la casa parisina, le confesó a su amiga Sonsoles de Icaza: "Siento no ser mas joven, porque hubiera creado un *prêt-à-porter* divertido pero de buen gusto tal y como lo exige la época en que vivimos. Pero ya es demasiado tarde".

En unos de esos paseos y meditaciones se desató una tormenta y un taxi les paró en la mitad del paseo marítimo y les condujo hasta el Parador. Preguntaron en recepción si algún taxista podría acompañarlos en sus paseos los días sucesivos y así fue como llegó a su vida Miguel Cardona, que desde ese día se convirtió en imprescindible en sus vidas y tras los días de vacaciones en Jávea propusieron al lugareño que se convirtiera en su chófer. Con él volvieron a Madrid, a San Sebastián, a París e incluso visitaron La Reynerie en Orleans, antigua propiedad del escritor francés Pierre Alexis Ponson du Terrail. Visto el acontecer de los hechos alguien hubiera podido pensar en aquellos días que Balenciaga se despedía de los paisajes que le fueron familiares. Nada más lejos de la realidad, aunque el cierre de 1968 fue duro para él, su cabeza rebosaba proyectos nuevos y no paró ni un momento de darles forma, pura ebullición artística.

Regresaron de nuevo a Jávea tras la boda de Carmen Martínez-Bordiú con Don Alfonso de Borbón al día siguiente del enlace e invitaron a su amiga Natalia Figueroa a la que les unía una intensa relación desde que la conociera en el Cigarral de Marañón, en la señorial

Façana de l'església de Sant Bartolomé. Col·lecció particular.

Fachada de la iglesia de San Bartolomé. Colección particular.

en el Cigarral de Marañón, en la señorial Toledo, en els anys 50, quan aquesta era una xiqueta. Balenciaga coneixia des de temps immemorial el marqués de Santo Floro, Agustín de Figueroa, i la seua esposa, María Gamboa y Moreno, pares de la jove. En aquells temps, Natalia era molt popular gràcies a la televisió per les sèries *Por los caminos de España* i *Si las piedras hablaran*, aquesta última amb guió d'Antonio Gala. A més, la periodista i escriptora va dur a terme la traducció de l'obra de teatre de Françoise Sagan, *El caballo desvanecido*, del francès al castellà per a la posada en escena en el Teatre de la Comèdia de Madrid en 1967 amb direcció de Jose Luis Alonso. Si a París l'elegant vestuari que lluí la protagonista de l'obra el va dissenyar Marc Boham per a Dior, en aquesta ocasió, l'actriu Amparo Soler Leal va demanar la col·laboració a Balenciaga que des de la casa EISA | Balenciaga de Madrid va crear tres peces exquisides.

Toledo, en los años 50 cuando ésta era una niña. Balenciaga conocía desde tiempo inmemorial al Marqués de Santo Floro, Agustín de Figueroa y a su esposa María Gamboa y Moreno, padres de la joven. Natalia era en esos días muy popular gracias a la televisión por las series *Por los caminos de España* y *Si las piedras hablaran*, esta última con guión de Antonio Gala. Además la periodista y escritora realizó la traducción de la obra de teatro de Françoise Sagan, *El caballo desvanecido*, del francés al castellano para su puesta en escena en el Teatro de la Comedia de Madrid en 1967 con dirección de Jose Luis Alonso. Si en París el elegante vestuario que lucía la protagonista de la obra lo realizara Marc Boham para Dior, en esta ocasión, la actriz Amparo Soler Leal pidió la colaboración a Balenciaga que desde la casa EISA | Balenciaga de Madrid, creó tres piezas exquisitas.

Cristóbal prometió ir a recoger a Natalia al aeropuerto de Manises, él mismo, ese fin

Arxiu Municipal de Xàbia. Col·lecció postals.

Archivo Municipal de Jávea. Colección postales.

Cristóbal va prometre anar a recollir a Natalia a l'aeroport de Manises, ell mateix, aquell cap de setmana, juntament amb Miguel. Aquells dies van visitar diferents solars i cases en venda amb la idea de comprar-se una propietat per a passar temporades llargues a Xàbia. Li va agradar el Tossalet, que en les tanques publicitàries afirmava: “les cases envoltades de tarongers prop de la mar”; també van preguntar en l'agència immobiliària San Antonio en la plaça d'Almirante Basterreche, número 9.

No va poder ser. La felicitat va durar dues setmanes. El matí del 23 de març després del desdèjuni es va trobar malament i se li va ressentir el cor de colp després de tantes tensions viscudes i va començar a clivellar-se-li. El metge de Xàbia, Don Rafael Peiró, i més tard el de Dénia, el van visitar en la ja mítica habitació 308, i aquell mateix matí de primavera acabada d'estrenar li van aconsellar que viatjara a l'Hospital Sagrada Família, hui anomenat Arnau de

de semana junto a Miguel. Esos días visitaron diferentes solares y casas en venta con la idea de comprarse una propiedad para pasar temporadas largas en Jávea, Le gustó el Tosalet que en sus vallas publicitarias afirmaba “las casas rodeadas de naranjos cerca del mar”, también preguntaron en la agencia inmobiliaria San Antonio en la plaza del Almirante Basterreche, número 9.

No pudo ser. La felicidad duró dos semanas. La mañana del 23 de marzo tras el desayuno se sintió mal y su corazón se resintió de golpe de tantas tensiones vividas y comenzó a resquebrajarse. El médico de Jávea Don Rafael Peiro y más tarde el de Denia lo visitaron en la ya mítica habitación 308, esa misma mañana de la recién estrenada primavera le aconsejaron que viajara al Hospital Sagrada Familia, hoy llamado Arnau de Vilanova, en Valencia si la situación se agravaba. Así ocurrió a media tarde.

Vilanova, a València si la situació s'agreujava. Així va ocórrer a mitjan vesprada.

Els somnis van quedar interromputs. La llum infinita de Xàbia va ser l'últim paisatge dels seus ulls, la mar, una tela bressolada per un dolç gazar blau de diversos tons, va romandre suspesa en l'aire per uns moments. Cristóbal Balenciaga, l'austeritat feta dogma, el purista de la moda l'estil de la qual es basava a prescindir d'allò inútil, l'essència de l'elegància mateixa de les coses, el bon gust sense estridències, la línia de la perfecció d'un vestit imaginat de dona tan subtil com un bon perfum quan queda tatuat en la pell de la persona que s'estima, va morir a l'hospital de València la matinada del 23 al 24 d'aquell 1972.

Potser en aquell atzarós viatge de Xàbia a València se li van creuar al cap de manera vertiginosa els records d'una vida sencera, els començaments difícils a Getaria, son pare marí, sa mare cosidora, que va ser fidel a la seua ombra, i des del comença-

Los sueños quedaron interrumpidos. La luz infinita de Jávea fue el último paisaje de sus ojos, su mar una tela mecida por un dulce gazar azul de varios tonos permaneció suspendida en el aire por unos momentos, Cristóbal Balenciaga, la austeridad hecha dogma, el purista de la moda cuyo estilo se basaba en prescindir de lo inútil, la esencia de la elegancia misma de las cosas, el buen gusto sin estridencias, la línea de la perfección de un vestido imaginado de mujer tan sutil, como un buen perfume cuando queda tatuado en la piel de la persona que se ama, falleció en el hospital de Valencia en la madrugada del 23 al 24 de ese 1972.

Acaso en ese azaroso viaje de Jávea a Valencia se cruzaron en su cabeza de forma vertiginosa los recuerdos de una vida entera, los difíciles comienzos en Getaria, su padre marino, su madre costurera que fue fiel a su sombra y desde el comienzo aliada, la marquesa de Casas Torres y el

Aeroport de Manises.
Fotografia tamany 13 x 8,8 cm.
Col·lecció López-Trabado.

Aeropuerto de Manises.
Fotografía tamaño 13 x 8,8 cm.
Colección López-Trabado.

Catàleg de l'exposició "El mon de Balenciaga", 1974,
amb l'obra del seu amic Joan Miró.
Col·lecció particular.

Catálogo de la exposición "El Mundo de Balenciaga",
1974, con la obra de su amigo Joan Miró.
Colección particular.

ment aliada, la marquesa de Casa Torres i el vestit de Ducrell, la seua mentora, la reina Victòria Eugènia, l'elegant Wladzio d'Attainville, Madame Renée i el seu ritme marcial a la casa de París, aquell jove Ramón Esparza nascut a Lesaca amb aire de galant a l'estil Tyrone Power a l'inici dels 50, les dues guerres mundials, l'ocupació alemanya, la duresa sagnant de la Guerra Civil Espanyola. Els ombrívols anys 40 plens de dol, escassetat i delacions, l'elegant marquesa de Llanzol despreocupada de tota realitat que semblara eixida d'un melodrama en tecnicolor de Douglas Sirk, els centenars de cosidores, talladores, oficials, maniquins, frenesí d'un temps que s'escapoleix a tota velocitat avalotant-ho tot al seu pas, les clientes amigues com Rachel Mellon o Claudia Osborne, el vestit de noces de Fabiola de

vestido de Ducrell su mentora, la reina Victoria Eugenia, el elegante Wladzio d'Attainville, Madame Renée y su marcial ritmo en la casa de París, aquel joven Ramón Esparza nacido en Lesaca con su aire de galán al estilo Tyrone Power en el comienzo de los cincuenta, las dos guerras mundiales, la ocupación alemana, la dureza sangrienta de la guerra civil española. Los sombríos años 40 llenos de luto, escasez y delaciones, la elegante marquesa de Llanzol despreocupada de toda realidad que pareciera salida de un melodrama en tecnicolor de Douglas Sirk, los cientos de costureras, cortadoras, oficialas, maniqués, frenesí de un tiempo que se fuga a toda velocidad alborotándolo todo a su paso, las clientes amigas como Rachel Mellon o Claudia Osborne, el vestido de boda de Fabiola de Bélgica, la sinuosa fi-

Bèlgica, la sinuosa figura de María Elene Arizmendi ballant al Kursaal donostiarra el Bolero de Ravel, els ulls d'Ava Gardner o Marlene Dietrich i la seua cèlebre frase “deixa que passe el temps, és la millor manera de véncer-lo...”.

Les cases EISA | Balenciaga i les desfildes esgotadores cada temporada. Si els anys 50 són els de l'esplendor del seu art gens efímer, com impulsen les tendències artístiques en voga de la dècada, els 60 van resultar intensos i van canviar radicalment la manera de veure el món i per descomptat la moda, ell va romandre fidel a si mateix lluitant contra tot com el capità d'un vaixell a la deriva enmig de la tempestat. Eduardo Chillida, Jean Cocteau, María Casares, els llenços de Palazuelo, Amezttoy, Miró, el matrimoni Maeght, Madame Bricard, el caseriu d'Igueldo i els eterns sopars-tertúlies amb la família de Jesús Azcárate, soci i amic en els seus dos últims projectes empresarials al costat de Gabi Amezttoy, l'uniforme de les hostesses d'Air France... Tot són només ombres del passat ja. Hi ha llum al final del túnel... tot no pot acabar així. Hi ha projectes nous i arriscats que l'esperen al seu retorn a Sant Sebastià els quals molt pocs coneixen i no són gens altruistes.

És un segle que s'escapa davant d'un home que acaba de complir 77 anys.

Just darrere de l'ambulància anant cap a València el segueixen en el vell Mercedes 280, en silenci, el xòfer Miguel i el seu fidel Ramón amb la mirada fixa en la carretera eixuta molt preocupats pel que ha ocorregut. A l'altura d'Ondara, Balenciaga demana baixar de l'ambulància i es reincorpora a la part de darrere del cotxe i per moments sembla que vaja a donar-li la volta a la situació. A la llunyania, la silueta de les cases enroscades en el vessant de l'impressionant massís del Montgó han dit adeu, en la letargia d'aquella vesprada de març, a una vida sencera.

Ha sigut necessari que passen cinquanta anys perquè Balenciaga torne al lloc de la seua última mirada a Xàbia, la que va donar impuls als seus ulls cansats.

gura de María Elene Arizmendi bailando en el Kursaal donostiarra El bolero de Ravel, los ojos de Ava Gardner o Marlene Dietrich y su célebre frase “deja que pase el tiempo, es la mejor forma de vencerle...”.

Las casas EISA | Balenciaga, los agotadores desfiles cada temporada y si los años 50 son los de su esplendor de su arte nada efímero como impulsan las tendencias artísticas en boga de la década, los 60 resultaron intensos y cambiaron radicalmente la forma de ver el mundo y por supuesto la moda, él permaneció fiel a sí mismo luchando contra todo como el capitán de un barco a la deriva en medio de la tempestat. Eduardo Chillida, Jean Cocteau, María Casares, los lienzos de Palazuelo, Amezttoy, Miró, el matrimonio Maeght, Madame Bricard, el caserío de Igueldo y las eternas cenas-tertulias con la familia de Jesús Azcárate, socio y amigo en sus dos últimos proyectos empresariales junto a Gabi Amezttoy, el uniforme de las azafatas de Air France... Todo son solo ya sombras del pasado. Hay luz al final del túnel... todo no puede terminar así. Hay nuevos y arriesgados proyectos que le aguardan a su regreso a San Sebastián de los que muy pocos conocen y no son nada altruistas.

Es un siglo que se escapa frente a un hombre que acaba de cumplir 77 años.

Justo detrás de la ambulancia camino de Valencia le siguen en el viejo mercedes 280, en silencio, el chófer Miguel y su fiel Ramón con la mirada fija en la carretera enjuta muy preocupados por lo ocurrido. A la altura de Ondara, Balenciaga pide bajarse de la ambulancia y se reincorpora a la parte de atrás del coche y por momentos parece que vaya a darle la vuelta a su situación. A lo lejos la silueta de las casas enroscadas en la ladera del impresionante macizo Montgó han dicho adiós, en el letargo de esa tarde de marzo, a una vida entera.

Ha sido necesario que pasen 50 años para que Balenciaga regrese al lugar de su última mirada en Jávea, la que dio impulso a sus gastados ojos.

Un llarg retorn.

Proust va afirmar: “L’únic viatge de descobriment autèntic no consisteix a anar a llocs nous, sinó a tindre uns altres ulls”.

Els ulls de Cristóbal es van tancar la matinada del 24 de març per sempre i ja res en el món de la moda va ser el mateix. Què hauria ocorregut amb la nova producció de prêt-à-porter *destinada a grans magatzems* si la mort del creador no haguera posat fi al projecte d’una manera tan abrupta? Ningú ho sabrà mai. El seu amic Givenchy va afirmar: “L’important no és l’èxit, sinó el prestigi”. Paco Rabanne, basc i gran creador com ell, va asseverar: “Era més fàcil acostar-se a Déu que a Balenciaga”. I son pare, per a rematar la història, al començament del segle XX hauria dit en la seua Getaria natal: “Aquest xic no té afició a les coses d’homes”. Que encertat va estar a presagiar que el seu art anava més enllà del que és humà i diví. Si em permeten la ironia.

Pedro Usabiaga

Text evocador de les diferents visites de Cristóbal Balenciaga a Xàbia. Es va elaborar a partir dels testimoniatges orals i escrits de les persones següents: Marquesa de Llanzol. Catàleg homenatge internacional a Balenciaga, 1987. Miguel Cardona, Mariu Emilas, Carmen Santos, Revista *Nómada*, Paco Rabanne, *El Diario Vasco*, 1987. Givenchy, periòdic *La Razón*, 2014. Lola Aguado, *Gaceta Ilustrada*, 1972. Natalia Figueroa, Paule Marie Bouvant, Mickael Nisberg, Jack Nisberg. “El segle de Balenciaga”, Bayona 2019. Ramón Esparza, família Azcárate, Enrique Lafuente Muñoz. “El segle de Balenciaga”, Saragossa, 2019. José Luis Alonso. Amparo Soler Leal i de l’article escrit per la periodista Lola Gavarrón en *Cambio 16* en 1987 a la cuinera de Balenciaga Teresa Marticorena en “Tras las huellas de Balenciaga”.

Un largo retorno.

Proust afirmó: “El único verdadero viaje de descubrimiento consiste, no en buscar nuevos paisajes, sino mirar con nuevos ojos”.

Los ojos de Cristóbal se cerraron en la madrugada del 24 de marzo para siempre y ya nada en el mundo de la moda fue lo mismo. ¿Qué hubiera ocurrido con esa nueva producción de *prêt-à-porter* destinado a grandes almacenes si la muerte del creador no hubiera puesto fin de una forma tan abrupta al proyecto? Nadie lo sabrá nunca. Su amigo Givenchy afirmó: “Lo importante no es el éxito sino el prestigio”. Paco Rabanne, vasco y gran creador como él, aseveró: “Era más fácil acercarse a Dios que a Balenciaga”. Y su padre, para rematar la historia, a comienzos del siglo XX habría dicho en su Getaria natal: “Este chico no tiene afición a las cosas de hombres”. Qué acertado estuvo al presagiar que su arte iba más allá de lo humano y lo divino. Si me permiten la ironía.

Pedro Usabiaga

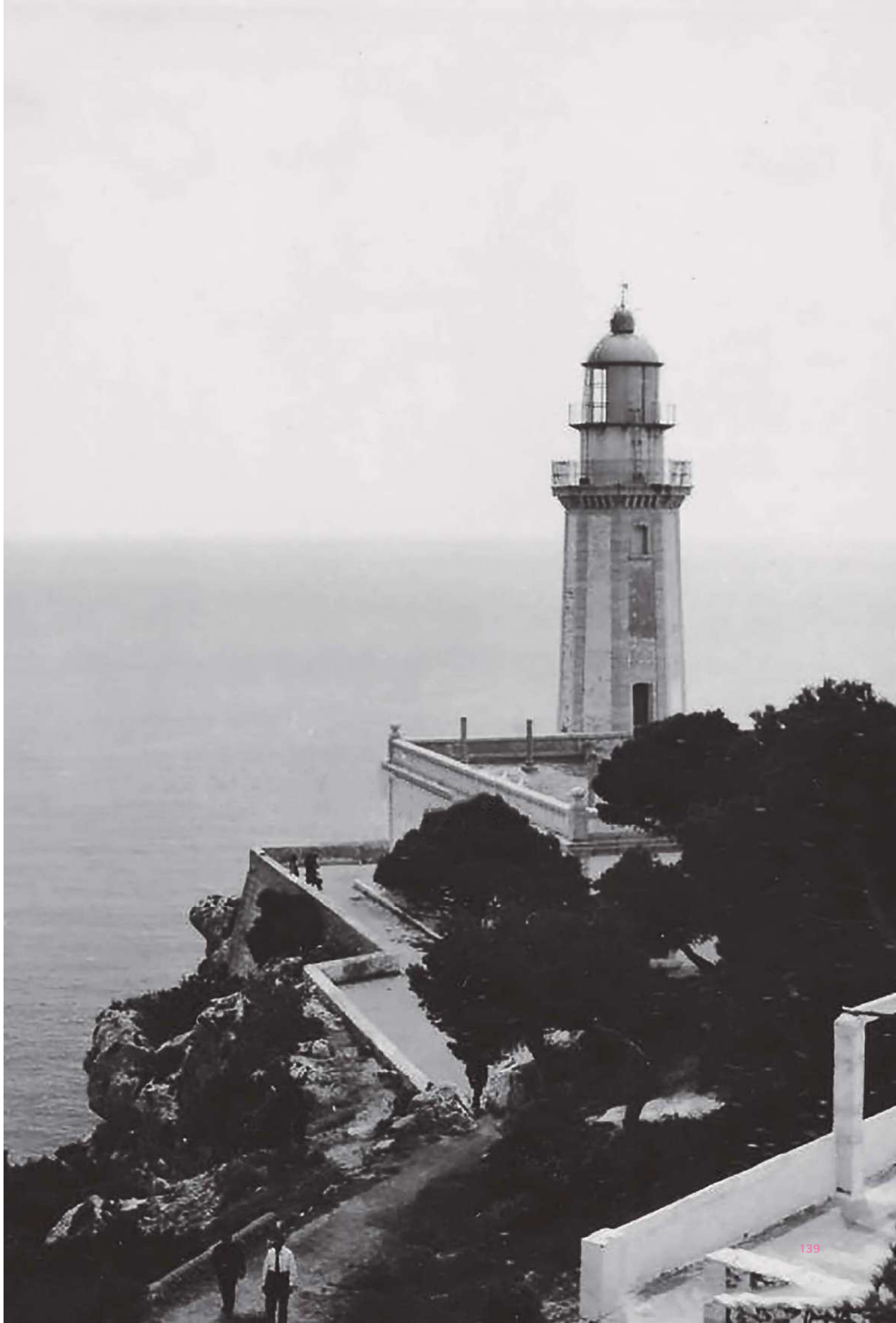

Texto evocador de las diferentes visitas de Cristóbal Balenciaga a Jávea. Se elaboró a partir de los testimonios orales y escritos de las siguientes personas: Marquesa de Llanzol. Catálogo Homenaje Internacional a Balenciaga, 1987. Miguel Cardona, Mariu Emilas, Carmen Santos, Revista *Nómada*, Paco Rabanne, *El Diario Vasco*, 1987. Givenchy, Periódico *La Razón*, 2014. Lola Aguado, *Gaceta Ilustrada*, 1972. Natalia Figueroa, Paule Marie Bouvant, Mickael Nisberg, Jack Nisberg. “El Siglo de Balenciaga”, Bayona 2019. Ramón Esparza, Familia Azcárate, Enrique Lafuente Muñoz. “El siglo de Balenciaga”, Zaragoza 2019. José Luis Alonso. Amparo Soler Leal y del artículo escrito por la periodista Lola Gavarrón en *Cambio 16* en 1987 a la cocinera de Balenciaga Teresa Marticorena en “Tras las huellas de Balenciaga”.

Imatge del Faro de la Nao. Xàbia.
Anys 70. Col·lecció particular.

Imagen del Faro de la Nao. Jávea.
Años 70. Colección particular.

DEIXEBLES
DE BALENCIAGA

DISCÍPULOS DE
BALENCIAGA

< Vestit abric de llana de color beix amb mànega raglan.
Juan Emilas. 1960s. Col·lecció Mariu Emilas.

Vestido abrigo de lana beige manga ranglan.
Juan Emilas. 1960s. Colección Mariu Emilas.

Vestit de dia en seda de color verda clorofil·la, mànega curta.
Villahierro. 1968-70. Col·lecció López-Trabado.

Vestido de día en seda verde clorofila, manga corta.
Villahierro. 1968-70. Colección López-Trabado.

Deixebles de Balenciaga

Després del tancament de la casa Balenciaga a París i els successius de les cases EISA a Barcelona, Madrid i Sant Sebastià, que es va tancar definitivament en 1969, alguns dels seus col·laboradors van continuar en la moda i van crear la signatura Villahierro. Entre altres, la van integrar la maniquí i responsable del taller de barreteria d'EISA, María Ozcariz, el figurinista Fernando Martínez, el seu secretari personal Gerard Chueca, la mestra de sastreria Inés Inchausti i la modista Marichu Esnal.

Felisa Irigoyen, una de les seues millors modistes des de 1945, al costat del pelleter José Luis Molina, creen la casa d'alta costura Felisa i José Luis. Aquest taller crearà en 1972 al costat del mestre l'últim vestit nupcial, el de María Carmen Martínez-Bordiú en el seu enllaç amb Don Alfonso de Borbó.

Part de la família de Balenciaga reobrirà la boutique Balenciaga en l'avinguda George V de París. Des de Sant Sebastià, Cristóbal Balenciaga i el seu col·laborador i amic més pròxim, Ramón Esparza, intentaran llançar una línia prêt-à-porter i diversos negocis d'estimació de teles, sense massa fortuna. En 1973, un any després de la defunció de Balenciaga, el 24 de març de 1972 a Xàbia, Esparza serà contractat per la casa Chanel com a dissenyador estrela, però tan sols realitzarà una col·lecció.

Felisa Urdanibia, peça essencial de la signatura fins a 1968, passa a treballar amb el modista Givenchy fins a 1976 i després forma part de l'equip d'Yves Saint-Laurent. Quant a les germanes Emilia i Carmen Carriches, modistes de la casa, al tancament en 1968, una d'elles continuarà treballant com a col·laboradora amb Felisa Irigoyen, i l'altra entrarà en la signatura Galerías Preciados i més tard, en 1982, impartirà la seua llarga experiència adquirida amb el mestre a través de la docència des del Centre Superior de Moda de Madrid.

Discípulos de Balenciaga

Tras el cierre de la Casa Balenciaga en París y los sucesivos de las casas EISA en Barcelona, Madrid y San Sebastián, que se cerró definitivamente en 1969. Algunos de sus colaboradores continuaron en la moda y crearon la firma Villahierro. Entre otros, la integraron la maniquí y responsable del taller de sombrería de EISA, María Ozcariz, el figurinista Fernando Martínez, su secretario personal Gerard Chueca, la maestra de sastrería Inés Inchausti y la modista Marichu Esnal.

Felisa Irigoyen, una de sus mejores modistas desde 1945, junto al peletero José Luis Molina, crean la Casa de Alta Costura Felisa y José Luis. Este atelier creará en 1972 junto al maestro el último traje nupcial, el de María Carmen Martínez-Bordiú en su enlace con Don Alfonso de Borbón.

Parte de la familia de Balenciaga reabrirá La Boutique Balenciaga en la Avenue George V de París. Desde San Sebastián, Cristóbal Balenciaga y su más próximo colaborador y amigo, Ramón Esparza, intentarán lanzar una línea Prêt-à-porter y varios negocios de estimación de telas, sin demasiada fortuna. En 1973, un año después del fallecimiento de Balenciaga, el 24 de marzo de 1972 en Jávea, Esparza será contratado por la casa Chanel como diseñador estrella, pero tan sólo realizará una colección.

Felisa Urdanibia, pieza esencial de la firma hasta 1968, pasa a trabajar con el modisto Givenchy hasta 1976 y luego forma parte del equipo de Yves Saint Laurent. En cuanto a las hermanas Emilia y Carmen Carriches, modistas de la Casa, al cierre en 1968, una de ellas seguirá trabajando como colaboradora con Felisa Irigoyen, y la otra entrará en la firma Galerías Preciados y más tarde, en 1982, impartirá su larga experiencia adquirida con el maestro a través de la docencia desde el Centro Superior de Moda de Madrid.

Conjunt de còctel en brocat de seda blava celeste, plata i daurat, sense coll, mànega francesa, línia túnica. Villahierro. 1969-70. Col·lecció López-Trabado.

Conjunto de cocktail en brocado de seda azul celeste, plata y dorado, sin cuello, manga francesa, línea túnica. Villahierro. 1969-70. Colección López-Trabado.

Casquet negre de vellut i barret d'estil borsalino. Villahierro. 1970. Col·lecció particular.

Casquete negro de terciopelo y sombrero estilo borsalino. Villahierro. 1970. Colección particular.

Vestit de cerimònia en crepé de llana, blava-gris gel, coll a la caixa amb obertura central i mànega al colze. Felisa i José Luis. 1972-74. Col·lecció López-Trabado.

Vestido de ceremonia en crepé de lana, azul-gris hielo, cuello a la caja con abertura central y manga al codo. Felisa y José Luis. 1972-74. Colección López-Trabado.

Vestit de cerimònia Felisa i José Luis, de sarja de seda i llana blanc, brodat amb perles i pedreria, coll a la caixa rematat amb perles formant un collaret, mànega al colze. Anys 70. Col·lecció Lorenzo Caprile.

Vestido de ceremonia Felisa y José Luis, en sarga de seda y lana blanco, bordado con perlas y pedrería, cuello a la caja rematado con perlas a modo gargantilla, manga al codo. Años 70. Colección Lorenzo Caprile.

Vestit de nit color verd llima amb aplicacions de vidre i perles.
Pedro Esteban. 1968. Pedro Esteban va treballar en la casa EISA de
Barcelona al començament dels 60 abans d'establir-se en la seua
Saragossa natal. Col·lecció particular.

Vestido de noche color verde lima con aplicaciones de strass y
perlas. Pedro Esteban. 1968. Pedro Esteban trabajó en la Casa
EISA de Barcelona en el comienzo de los 60 antes de establecerse
en su Zaragoza natal. Colección particular.

Dues peces en vellut negre, mànega raglan, segons un patró de Balenciaga.
Juan Emilas. 1960s. Col·lecció Mariu Emilas.

Vestit sastre amb mànega de crepé blau marí, segons un patró de Balenciaga.
Juan Emilas. 1960s. Col·lecció Mariu Emilas.

Dues peces mànega raglan, falda recta de color ivori i ratlla negra, basat en un patró de Balenciaga.
Juan Emilas. 1960s. Col·lecció Mariu Emilas.

Dos piezas en terciopelo negro, manga ranglan, según un patrón Balenciaga.
Juan Emilas. 1960s. Colección Mariu Emilas.

Traje sastre de manga pegada de crepé azul marino, según un patrón Balenciaga.
Juan Emilas. 1960s. Colección Mariu Emilas.

Dos piezas manga ranglan, falda recta de color marfil y raya negra, basado en un patrón Balenciaga.
Juan Emilas. 1960s. Colección Mariu Emilas.

Abric de llana a quadres. Ungaro. 1970s. Emanuel Ungaro va treballar amb Balenciaga durant els anys 50. Col·lecció López-Trabado.

Abrigo de lana a cuadros. Ungaro. 1970s. Emanuel Ungaro trabajó con Balenciaga durante los años 50. Colección López-Trabado.

Casquet de vellut blau mitjanit, amb llaç. Sardiña. 1960s.
Adolfo Sardiña va treballar per a la casa Balenciaga (1948-1952).
Col·lecció particular.

Casquete de terciopelo azul medianoche, con lazo. Sardiña. 1960s.
Adolfo Sardiña trabajó para la casa Balenciaga (1948-1952).
Colección particular.

Vestit curt de punt de llana, taronja, sense mànegues i obertures laterals embellides amb sivelles metàl·liques, línia esportiva. Courrèges. 1974-76. Col·lecció López-Trabado.

Vestido corto en punto de lana, naranja, sin mangas y aberturas laterales embellecidas con hebillas metálicas, línea deportiva. Courrèges. 1974-76. Colección López-Trabado.

STOCKMAN

Vestit d'estil pitxi Courrèges "Couture Future" en crepé de llana groc oli, botons de pasta del mateix to, logo de plàstic blanc. Col·lecció Carlos Milla.

Vestido estilo pichi Courrèges "Couture Future", en crepé de lana amarillo aceite, botones de pasta al tono, logo de plástico blanco. Colección Carlos Milla.

Courrèges va treballar com a tallador a la Casa de Madrid de Balenciaga, de l'any 1958 al 1962.

Courrèges trabajó como cortador en la Casa de Madrid de Balenciaga, de 1958 a 1962.

Vestit jaqueta de llana, de quadres rojos i negres.
Nouvelle boutique. Givenchy. 1969.
Hubert de Givenchy va ser sempre un amic fidel
de Balenciaga en vida, president de la Fundació
Balenciaga i gran transmissor de l'obra del mestre.
Col·lecció particular.

Traje chaqueta de lana, de cuadros rojos y negros.
Nouvelle boutique. Givenchy. 1969.
Hubert de Givenchy fue siempre fiel amigo de
Balenciaga en vida, presidente de la Fundación
Balenciaga y gran transmisor de la obra del maestro.
Colección particular.

Conjunt de dia de dues peces, amb incrustacions
de sarja de seda multicolor, coll tancat amb
llaçada, cinturó a joc i falda plisada.
Nouvelle boutique. Givenchy. 1973-75.
Col·lecció López-Trabado.

Conjunto de día de dos piezas, con incrustaciones
de sarja de seda multicolor, cuello cerrado con
lazada, cinturón a juego y falda plisada.
Nouvelle boutique. Givenchy. 1973-75.
Colección López-Trabado.

En 2002 el famós vestit de Balenciaga, en setí duquessa d'Abraham, de cintura baixa, falda sostinguda, escot de barca i cua-mantell estil "Watteau" rivetada de visó blanc, creat per a la reina Fabiola en 1961, va ser restaurat i posat a punt com ho va concebre el Mestre, en els tallers del dissenyador Lorenzo Caprile, sota l'atenta mirada d'Hubert de Givenchy, Sonsoles Díez de Rivera i la cap del taller de fantasia que el va realitzar en l'època, Felisa Irigoyen. Fotos arxiu Lorenzo Caprile.

En 2002 el famoso vestido de Balenciaga, en satén duquesa de Abraham, de talle bajo, falda sostenida, escote barco y cola-manto estilo "Watteau" ribeteada de visón blanco, creado para la reina Fabiola en 1961, fue restaurado y puesto a punto como lo concibió el Maestro, en los talleres del diseñador Lorenzo Caprile, bajo la atenta mirada de Hubert de Givenchy, Sonsoles Díez de Rivera y la jefa del taller de fantasía que lo realizó en la época, Felisa Irigoyen. Fotos archivo Lorenzo Caprile.

Caricatura de Balenciaga dibuixada per Manuel del Arco Álvarez (1909-1971).
Col·lecció particular.

Caricatura de Balenciaga de Manuel del Arco Álvarez (1909-1971).
Colección particular.

ORGANITZACIÓ I PRODUCCIÓ

ORGANIZACIÓN Y PRODUCCIÓN

Ajuntament de Xàbia / Ayuntamiento de Jávea:

Alcalde - José F. Chulvi Español

Regidor de Cultura / Concejales de Cultura - Quico Moragues Buigues

Tècnic de Joventut / Técnico de Juventud - Vincent Buigues Alentado

Coordinació Alcaldia / Coordinación Alcaldía - Lucía Gavilá San José

COMISSARI, DISSENY EXPOSITIU I CATÀLEG

COMISARIO, DISEÑO EXPOSITIVO Y CATÁLOGO

Pedro Usabiaga

ADJUNTA AL COMISSARIAT

ADJUNTA AL COMISARIADO

Lydia García

MUNTATGE I TRANSPORT

MONTAJE Y TRANSPORTE

Miguel Baquero Ruiz | Expombr S.L.

DISSENY GRÀFIC EXPOSICIÓ I CATÀLEG

DISEÑO GRÁFICO EXPOSICIÓN Y CATÁLOGO

Ivan Diez del Olmo | María Luz Rodríguez - Ivan Diez Estudio Creativo

TRACTAMENT FOTOGRÀFIC

TRATAMIENTO FOTOGRÁFICO

Quentin Valois - Mirages Studio | Ivan Diez del Olmo - Ivan Diez Estudio Creativo

ADEQUACIÓ, MANIQUINS I TRACTAMENT DE TÈXTILS

ADECUACIÓN, MANNEQUINAGE Y TRATAMIENTO DE TEXTILES

Carlos Milla

Amb la col·laboració de / Con la colaboración de:

Mariu Emilas | Isabel Zapardiez

OBRA PICTÒRICA

OBRA PICTÓRICA

Ajuntament d'Irun / Ayuntamiento de Irún:

Enrique Albizu | Familia Álvarez | Pedro Gaztañaga

DIBUIXOS

DIBUJOS

Jan Mara | Manuel del Arco Alvarez

TEXTOS

Pedro Usabiaga | Ramón Tabares Ozcariz | Lydia García | Mariu Emilas |

José F. Chulvi Español

TRADUCCIÓ

TRADUCCIÓN

i+i TRADUCCIONES

JORNADA DE PONÈNCIES

JORNADA DE PONENCIAS

Lydia García

PONÈNCIES

PONENCIAS

Lola Gavarrón | Amalia Descalzo | Lorenzo Caprile | Javier Martín Galán | Ramón Tabares Ozcariz | Mariu Emilas | Miguel Cardona | Elena Iribarren | Pedro Usabiaga

PRESTADORS

PRESTADORES

Lorenzo Caprile | Colección López-Trabado | Colección Tabares Ozcariz | Javier Martín Galán | Mariu Emilas | Madame Levfebre | Colección Carlos Milla | Guillem Alventosa Talamantes | Isabel Zapardiez | Colección Jesús Muoti | María y Dora Miravet Sturm | Adela Sánchez Moncada | Colección Enrique Lafuente Muñoz | Usabiaga Collection

FOTOGRAFIES

FOTOGRAFÍAS

Archivo Jávea | Paradores Nacionales | José Luis Usabiaga | Foto Marín | Paco Marín | Juan Aygues | José DeMaría Campua | Sigfrido Kotch Bengoechea | Moncho Trullós | Fotos Lara | Kutxateka | Archivo Hotel de París | Mediateque Bayonne | José María Iribarren | Foto Monteux | Publifoto Milano | Alejandro Cabrera | Collection International Magazine Service Suede | Enrique Lafuente Muñoz | Studio Eclair | Andre Ostier | Ramón Calparsoro | José Castells

AGRAÏMENT ESPECIAL

AGRADECIMIENTO ESPECIAL

IAACC, MUSEO DE ARTE CONTEMPORÁNEO PABLO SERRANO. ZARAGOZA
Director: Julio Ramón Sanz | DIDAM, ESPACE D'ART CONTEMPORAIN. BAYONA – FRANCIA
Directora: Amandine Chaput

AGRAÏMENTS

AGRADECIMIENTOS

Beñat Muñoz | Gorka Larrumbide | Eva Alquiza | Juncal Eizaguirre | Carlos Calparsoro | Elena Iribarren | María Luisa Beloqui | Herminia Laborde | Lolita Gaiztarro | Adela Sánchez Moncada | María Ángeles Miguel Rusch - El Vestidor Vintage | Gala Álvarez | Cristina Asensio Ferreiro | Isabel Azcue | José Luis Lopera | Manuel del Arco Álvarez | María Jesús Oscariz | Sra de Mompeon | Familia Morillas | Miguel Cardona | María José Sarrión | Íñigo Galatas | Virginia Montenegro | Esperanza Laborde | Amalia Descalzo | Mariu Emilas | Lola Gavarrón | Javier Martín Galán | Lorenzo Caprile | Isabel Basaldúa | Escuela La Tecnocreativa | Carmen Herrarte | ABC Archivos

IMPRESSIÓ

IMPRESIÓN

Alprint Soluciones Gráficas S.L.

DEPÒSIT LEGAL

DEPÓSITO LEGAL

A 261-2022

ISBN

978-84-87898-35-8

GIPÓ BLANC DE FIL:
Indumentària de treball que vestien Balenciaga i els seus mestres.

CHAQUETILLA BLANCA DE HILO:
Indumentaria de trabajo que vestían Balenciaga y sus maestros.

“El segle de Balenciaga” està formada per quinze col·leccions privades.
Com diu l’historiador estatunidenc John Rewald (1912-1994):
“Tenen la seua pròpia fisonomia que, evidentment, revela els gustos i les aptituds dels quals l’han formada. (...) ja que aquest és el plaer, el desig de posseir i viure amb una obra d’art, de contemplar-la una vegada i una altra, la qual cosa distingeix el col·leccionista privat”.

El siglo de Balenciaga está formado por 15 colecciones privadas.
Como dice el historiador estadounidense John Rewald (1912-1994)
“Tienen su propia fisionomía, que evidentemente, revela los gustos y las aptitudes de los que la han formado. (...) ya que ese es el placer, ese deseo de poseer y vivir con una obra de arte, de contemplarla una y otra vez, lo que distingue al coleccionista privado”.